

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ Лихова С.Я.
«___» _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правоохоронна діяльність»

Тема: «Кримінально-правова та кримінологічна характеристика правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні»

Виконавець: студентка 2 курсу, групи ПО-203М Гурченко Олександра Юріївна

Керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу
Літвінова Ірина Феофанівна

Київ–2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет
Кафедра кримінального права і процесу
Освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Лихова С.Я.
«_____» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Гурченко Олександр Юрійович

1. Тема роботи «Кримінально-правова та кримінологічна характеристика правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні», затверджена наказом ректора від 27 вересня 2021 р. № 2024/ст
2. Термін виконання та захисту роботи: з 27 вересня 2021 р. по 5 грудня 2021 р.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки: аналітичний огляд юридичних джерел з тематики кваліфікаційної роботи. Визначені кримінально-правові та кримінологічні аспекти злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків; заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків та на основі отриманої інформації зроблено обґрунтовані пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення законодавства, що мають елементи новизни.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 27.09.2021	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 01.10.2021	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 18.10.2021	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 25.10.2021	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 01.11.2021	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 08.11.2021	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 15.11.2021	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 22.11.2021	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 29.11.2021	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 01.10.2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу
Літвінова Ірина Феофанівна

_____ (підпис)

Завдання прийняв до виконання

_____ Гурченко Олександра Юріївна

_____ (підпис)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Кримінально-правова та кримінологічна характеристика правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні»: 111 сторінок, 92 використаних джерел.

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ, СПЕЦІАЛЬНО – КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ

Об'єктом дослідження є злочинність у сфері незаконного обігу наркотиків на території Миколаївської області.

Метою дослідження є комплексне дослідження різних аспектів кримінологічної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів на території Миколаївської області, а також вивчення ефективних заходів запобігання таким злочинам.

В процесі дослідження широко використовувалися такі традиційні загальнонаукові методи, як: діалектичний метод пізнання соціальних явищ і процесів, історичний, порівняльний, формально-юридичний, системно-структурний, соціологічні та статистичні методи.

В роботі визначено кримінально-правові та кримінологічні аспекти злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків; стан та тенденції злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, зокрема, на території Миколаївської області; заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків та на основі отриманої інформації зроблено обґрунтовані пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення законодавства, що мають елементи новизни.

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати у навчальному процесі та практичній діяльності правоохоронних органів.

ЗМІСТ

Вступ	6
Розділ 1. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.	9
1.1.Злочини у сфері незаконного обігу наркотиків як об'єкт кримінального права.	9
1.2.Кримінологічне вивчення злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.	29
Розділ 2. Злочини у сфері незаконного обігу наркотиків в Україні та у Миколаївській області.	37
2.1. Стан та тенденції злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.	37
2.2. Характеристика осіб, що вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків.	42
2.3. Фактори детермінації злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.	66
Розділ 3. Попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.	78
3.1. Загальносоціальне попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.	78
3.2. Державно-правовий вплив на сферу незаконного обігу наркотиків.	85
Висновки	99
Список використаних джерел	103

ВСТУП

Актуальність теми. Злочини у сфері незаконного обігу наркотиків (наркозлочини) – це кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, тобто суспільно небезпечні, винні, протиправні діяння, пов'язані із контрабандою, виробленням, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням, збутом, викраденням, привласненням, вимаганням названих речовин, а також культивуванням рослин, що містять наркотичні речовини, які завдають шкоди здоров'ю населення.

Загострення криміногенної ситуації у сфері незаконного наркотичних засобів та психотропних речовин в Україні, зростання злочинності, пов'язаної з їх незаконним обігом, збільшення кількості хворих на наркотичні розлади актуалізували важливість дослідження проблем кримінологічної характеристики та запобігання злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків. Наркотики спричиняють низку проблем суспільного життя. Розповсюдження немедичного використання наркотичних речовин чинить зростаючий тиск на різноманітні галузі суспільного життя і охоплює значні верстви населення. Зменшення вживання наркотичних речовин та скорочення попиту на них за міжнародним визнанням є складовими частинами цілісного комплексу заходів, спрямованих на подолання злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків.

За даними міжнародної організації UNAIDS кількість людей, що вживають лише ін'єкційні наркотики (станом на 2020 рік), в усьому світі складала 14,7 млн. Із них 13% живуть з ВІЛ-інфекцією. У рамках Всесвітньої доповіді про наркотики за 2019 рік Управлінням ООН приведено детальний огляд останніх тенденцій у вживанні, виробництві, обігу наркотиків та їх вплив на здоров'я людини. Згідно з даними цієї доповіді, близько 250 млн. осіб в світі

вживають наркотики. Тому окремо слід розглянути категорію осіб, які перебувають на обліку з приводу наркоманії. Так, за даними Державного закладу «Центр медичної статистики МОЗ України» в Україні (з чисельністю населення приблизно 42 млн. осіб) у 2020 році на обліку перебувало 69,2 тис. осіб, хворих на наркоманію. Таким чином, питома вага наркозалежних на 100 тисяч населення становить 160 осіб. Варто додати, що у порівнянні з попередніми роками ці показники незначними темпами зменшуються. Але це зменшення відбувається не через низький рівень наркотизації населення, а через незадовільну профілактичну роботу щодо виявлення таких осіб та їх лікування.

Визначити точну кількість осіб, що є наркозалежними, на території Миколаївської області неможливо, за деякими даними, цифра дорівнює близько 15 000 наркозалежних, але це лише ті випадки, які хоча б один раз були зафіксовані медпрацівниками або правоохоронними органами. Реальне число осіб, що вживають наркотики, набагато вище. Згідно з останніми даними дослідження, проведеного інститутом Горшеніна, з проблемою наркоманії безпосередньо стикається кожна десята сім'я в Україні.

Слід зазначити, що кримінологічним та кримінально-правовим аспектам дослідження незаконного обігу наркотиків присвятили свої роботи багато вчених, серед яких варто виділити О.М. Бандурку, В.О. Глушкова, О.М. Джужу, С.П. Дідківську, О.М. Костенка, Н.Ф. Кузнецову, І.П. Лановенка, Г.М. Мінковського, А.А. Музику, Ю.Г. Пономаренко, І.М. П'ятницьку, В.П. Філонова та інших. Роботи цих й інших авторів власне становлять підґрунтя для цієї роботи. **Метою роботи** є комплексне дослідження різних аспектів кримінологічної характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів на території Миколаївської області, а також вивчення ефективних заходів запобігання таким злочинам.

Відповідно до поставленої мети, в роботі будуть вирішені наступні

завдання:

- дослідити кримінально-правові та кримінологічні аспекти злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків;
- визначити стан та тенденції злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, зокрема, на території Миколаївської області;
- охарактеризувати осіб, що вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, зокрема, на території Миколаївської області;
- проаналізувати фактори детермінації злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, зокрема, на території Миколаївської області;
- виділити заходи загальносоціального рівня попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків;
- визначити заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинам злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.

Об'єктом дослідження в роботі є злочинність у сфері незаконного обігу наркотиків на території Миколаївської області.

Предметом дослідження в роботі є кримінологічна характеристика та запобігання злочинам у сфері незаконного обігу наркотиків на території Миколаївської області.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження в роботі використовується низка наукових методів та прийомів. **Методологічну основу** складає діалектичний метод пізнання соціальних явищ і процесів, що дозволяє розглянути явища і процеси у розвитку та взаємозв'язку, виявити їхні закономірності та тенденції. Крім того, застосовуються історичний, порівняльний, формально-юридичний, системно-структурний, соціологічні та статистичні методи.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ.

1.1. Злочини у сфері незаконного обігу наркотиків як об'єкт кримінального права.

Структура злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів відображена у Розділі XIII Кримінального кодексу (далі – КК) України. Статтями 305–324 КК України передбачено кримінальну відповідальність за дії, завдяки яким наркотичні речовини матеріалізуються поза межами дозволеного обігу. Це контрабанда наркотичних засобів, їх аналогів або прекурсорів, їх незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут, або ті ж дії без мети збуту, посів або вирощування снотворного маку чи конопель; викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням.

Суспільно небезпечним, а, отже, й кримінально караним є також викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем, порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин, незаконне введення в організм іншої людини наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, схилення до вживання таких засобів та речовин. Також під загрозою кримінального покарання заборонено організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення

наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або одурманюючих засобів.

Законодавцем досить чітко окреслено коло суспільно небезпечних діянь, за допомогою яких дії з наркотичними речовинами можуть бути «легалізовані» й передбачив відповідальність за незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів. Злочином також вважається розміщення коштів, здобутих від незаконного обігу означених речовин, у банках, на підприємствах, в установах, організаціях та їх підрозділах або використання таких коштів для придбання об'єктів, майна, що підлягають приватизації, чи обладнання для виробничих чи інших потреб, або використання таких доходів (коштів та майна) з метою продовження незаконного обігу використання цих коштів.

Тож, злочини, вчинені у сфері незаконного обігу наркотиків, включають наступні протиправні дії:

- незаконне придбання, зберігання, перевезення, виготовлення, переробку наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;
- незаконне виробництво, збут або пересилання зазначених предметів;
- порушення правил обігу наркотичних засобів або психотропних речовин;
- розкрадання або вимагання наркотичних засобів або психотропних речовин;
- контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин;
- схиляння до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин;
- незаконне культивування заборонених до обробітку рослин, що містять наркотичні речовини;
- організацію або утримання місць розпусти для споживання наркотичних засобів або психотропних речовин;
- незаконну видачу або підробку рецептів чи інших документів, що дають

право на отримання наркотичних засобів або психотропних речовин [15, с. 46].

Злочин як суспільно небезпечний факт поведінки людини являє собою складне соціально-правове явище. Однак для правильного вирішення питання про підстави кримінальної відповідальності зовсім недостатньо тільки загального уявлення про поняття злочину. Кваліфікація злочину має здійснюватися на основі чітких та точних юридичних критеріїв, складових змісту складу злочину. Відповідно до теорії кримінального права, склад злочину – це сукупність установлених у кримінальному законі юридичних ознак (об’єктивних і суб’єктивних), що визначають скоєне суспільно небезпечне діяння як злочинне [14, с. 645].

Для юридичної науки значення складу злочину полягає в тому, що саме встановлення усіх його ознак у діянні особи дає підстави характеризувати вчинений нею злочин і таким чином визначити характер та обсяг кримінальної відповідальності. Тільки законодавець у нормах закону за допомогою закріплення відповідних об’єктивних і суб’єктивних ознак визначає, які із вчинених діянь є злочинами. Кожний склад злочину утворює сукупність об’єктивних і суб’єктивних ознак. У своїй сукупності ознаки характеризують об’єкт, об’єктивну сторону злочину, суб’єктивну і суб’єкт сторону злочину, які є його елементами.

Стосовно об’єкту злочину слід зазначити, що у теорії кримінального права на підставі аналізу норм кримінального законодавства розроблено триступеневу класифікацію об’єктів. Така класифікація дозволяє визначити місто конкретного об’єкта в загальній системі суспільних відносин та з’ясувати його важливість та суспільну небезпеку посягань на нього. Об’єкт злочинного посягання підрозділяється на загальний, родовий і безпосередній [6, с. 31-32].

Загальним об’єктом вважається вся сукупність суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом (суспільний лад, політична та економічна системи, правопорядок тощо). Загальний об’єкт має велике значення для

визначення природи і сутності злочинів, ступеня їх суспільної небезпеки, відмежування від незлочинних діянь щодо. Для відображення специфіки групи однорідних злочинів об'єкт має бути конкретизований. У зв'язку з цим у теорії кримінального права було введено поняття родового об'єкта. Під родовим об'єктом розуміють об'єкт, який охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціальною і економічною сутністю суспільних відносин, які через це повинні охоронятися єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм. Родовий об'єкт тієї або іншої групи посягань зазвичай розкривається в назві Розділу Кримінального кодексу.

У науковій літературі зазначається, що Розділи Особливої частини Кримінального кодексу України сформовані за ознаками родових об'єктів злочинів. Із цього можна зробити висновок, що всі злочини, відповідальність за які передбачена статтями 305 – 320 Розділу XIII КК України, посягають на один родовий об'єкт, яким є здоров'я населення. Він охоплює собою безпеку біофізіологічного та психічного стану, що фактично склався, невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів. Отже, цим об'єктом визначаються і суспільні відносини, що забезпечують діяльність державного апарату і громадських організацій в галузі охорони здоров'я населення [67, с. 270-271].

Крім того, подальша конкретизація об'єкта злочину здійснюється шляхом виділення безпосереднього об'єкта. Безпосередній об'єкт злочину – це суспільні відносини, на які посягає конкретний злочин. Безпосередній об'єкт має велике значення для правильної кваліфікації злочинів і призначення покарання. Так, безпосереднім об'єктом злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є суспільні відносини, які забезпечують установлений порядок виробництва, виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин та їх обіг і охорону таким чином здоров'я населення.

Звершуючи аналіз цього елементу кримінально-правової характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, слід зазначити, що з аналізом змісту безпосереднього об'єкта складу злочину пов'язане визначення його предмета. Предмет злочину, що існує поряд із об'єктом, є самостійною так званою факультативною ознакою складу злочину. Правильне визначення властивостей предмета злочину має велике значення для з'ясування характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого. Так, предметом злочину слід вважати будь-які речі матеріального світу, діючи на які, особа посягає на ті або інші суспільні відносини.

Предметом злочинного посягання аналізованої категорії злочинів є: наркотичні засоби; психотропні речовини; прекурсори; аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин; снотворний мак і конопля; кошти, отримані від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів і використані, з метою їх відмивання; документи (підроблені чи незаконно одержані) на отримання наркотичних засобів; рецепт (незаконно виданий), що дає право на придбання зазначених засобів або речовин; обладнання, призначене для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Крім того, ст.1 Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» у редакції від 8 липня 1999р. розкривається зміст поняття «наркотичні засоби», «психотропні речовини», «прекурсори» [30].

Наркотичні засоби – це речовини природного чи синтетичного походження, препарати, рослини, які становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними, включені у відповідний Перелік згідно із законодавством України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Психотропні речовини – це включені до відповідного Переліку речовини природного або синтетичного походження, препарати, природні матеріали, які здатні викликати стан залежності та справляти депресивний або стимулюючий вплив на центральну нервову систему чи викликати порушення сприйняття або емоцій, або мислення, або поведінки і становлять небезпеку для здоров'я населення у разі зловживання ними.

Прекурсори – речовини та їх солі, що використовуються при виготовленні наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку.

Аналоги наркотичних і психотропних речовин – заборонені до обігу в Україні речовини природного чи синтетичного походження, не включені до Переліку, хімічна структура і властивості яких подібні до хімічної структури і властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких ці речовини відтворюють.

У міжнародних конвенціях (Єдина Конвенція про наркотичні засоби 1961 р., Конвенція про психотропні речовини 1971 р.) сформовано сукупність ознак, що дозволяють класифікувати природну чи синтетичну речовину, рослину, лікарський засіб або препарат як наркотичні, психотропні, їх аналоги. Ці ознаки використовуються вітчизняною наукою і практикою. До них відносять: медичні, соціальні і юридичні [25].

Слід зазначити, що в юридичній науці більшість авторів відокремлює дві ознаки предмета таких злочинів: медичну і юридичну [18]. Однак в сучасних умовах ряд вчених відзначають, що медична і юридична ознака недостатньо точно відображають, що саме характерно для усіх видів наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів, які можуть виступати як предмет аналізованих злочинів. Так, А.А. Музика виділяє вже три ознаки (соціальна, юридична, медична) належності того чи іншого засобу до наркотичних, але він не розглядає фізичну, однак, досліджуючи окремі види

наркотиків, акцентує увагу на формі вираження цих засобів у зовнішньому світі, що фактично і є фізичним критерієм наркотичного засобу [63, с. 46-47].

Таким чином, найбільш повною є позиція, коли характеристика предмету таких злочинів доповнена соціальною і фізичною ознакою [37; 57, с. 46]. Якщо медична, соціальна і юридична ознаки властивостей наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є загальноприйнятими, то фізична ознака, за незначним винятком, в окремий вид не виділяється.

Крім того, різноманіття наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів привело до існування різних підходів до класифікації цих засобів. Слід зазначити, що класифікація наркотичних засобів може бути здійснена за різними ознаками: за походженням; за впливом: в одну групу потраплять наркотики з однаковим впливом на організм (наприклад, канабіс (марихуана) та атропін); за терапевтичною ознакою – звертається увага на те, які процеси в організмі змінює певна речовина; за впливом на той чи інший орган (систему) – наркотики – наприклад, депресанти придушують центральну нервову систему, у той час стимулятори чинять збудливу дію; за хімічного будовою – наприклад, барбітурати – це синтетичні речовини, отримані на основі барбітурової кислоти; за механізмом впливу – власне, ця класифікація теоретично доцільна, але механізм впливу окремих наркотичних засобів на конкретну особу досі невідомий; за способами виготовлення; за джерелами надходження до споживачів; за назвою на сленгу, надану у визначеній термінології чи субкультурі на «чорному» ринку [68, с. 36-37].

Не применшуючи важливості наведених класифікацій, варто вказати, що у міжнародній практиці загальновизнаною вважається класифікація, заснована на двох критеріях: небезпека наслідків, що викликаються вживанням наркотичного засобу або психотропної речовини; а також інтерес, що можуть представляти наркотичні засоби і психотропні речовини для медицини. Відповідно до цих критеріїв Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 року поділяє їх на

чотири групи [25]. Так, до першої групи відносять опійний мак та його похідні: опій, опій технічний (сирець), морфін, морфілонг, кодеїн, етилморфін, героїн, макову соломку, а також синтетичні препарати з морфійоподібними властивостями. Ці наркотики викликають ейфорію, знеболювання, полегшення страждань. Другу групу становлять наркотичні засоби, що стимулюють особливий стан нервової системи: кокаїн, кофеїн, первітон, ефедрин і т.ін. До третьої групи входять барбітурати і снотворні речовини, крім барбамілу, барбітану – натрію і т.ін. Четверта група – це похідні коноплі (маньчжурської, індійської): марихуана, гашиш, гашишна олія різного ступеня очищення.

Крім того, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року поділяє прекурсори на дві групи: основні речовини і речовини, властивості яких використовуються при виготовленні наркотичних засобів і прекурсорів [25]. У той час, у вітчизняному Переліку, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 06.05.2000 р. № 770, поняття «прекурсор» поєднує дві групи речовин і солей. Перша група містить у собі такі речовини і солі, що можуть служити вихідним матеріалом для виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин різними шляхами (екстракція, рафінування тощо). У другу групу входять речовини і солі, властивості яких використовуються при виготовленні наркотиків і психотропів (підвищення рівня алкалоїдів, зміна складу, що менш болісно сприймається організмом людини і т. ін.). Тож, за вказаними підставами вироблено класифікацію прекурсорів.

У першу групу (перший список) входять речовини та їхні солі, які використовуються як хімічні матеріали (ізоафрол; піперонал; ергометрин тощо). Другу групу (другий список) складають розчинники, окислювачі й інші хімікати, що використовуються в процесі незаконного виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин (етилловий ефір, ацетон тощо) для очищення наркотичних засобів від домішок і готування з них солей.

В теорії кримінального права важливою складовою кримінально-правової характеристики визначається об'єктивна сторона злочину. Об'єктивна сторона злочину є одним з елементів його складу, яка характеризує прояв конкретної суспільно небезпечної поведінки, що заподіює чи створює загрозу заподіяння шкоди об'єкту злочину. При практичному застосуванні правоохоронними органами кримінального законодавства відокремлення злочинних діянь від діянь, які не є злочинними, правильна кваліфікація вчиненого, індивідуалізація кримінальної відповідальності і покарання, а в кінцевому рахунку і ефективність всієї їх діяльності залежать від виявлення об'єктивної сторони злочину, тобто всіх фактичних обставин злочинного діяння, які характеризують суспільно небезпечне діяння як об'єктивну реальність.

Варто зазначити, що об'єктивна сторона злочину містить в собі наступні ознаки: суспільно небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між небезпечними діяннями і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановку, способи та засоби вчинення злочину. У теорії кримінального права вся сукупність ознак, які характеризують об'єктивну сторону злочину, поділяють на дві групи: обов'язкові і факультативні [46].

Так, об'єктивна сторона більшості злочинів у сфері обігу наркотичних засобів відзначається такою особливістю, що диспозиції кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за аналізовані злочини, є бланкетними, тобто зміст визначається не тільки цими нормами, а й підзаконними актами інших галузей права [47]. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні є порушенням правового режиму. Правовий режим незаконного наркообігу регламентовано нормами міжнародного права – Конвенціями ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів 1961, 1971, 1988 років, а також національним законодавством: Законами України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» [25], «Про заходи протидії незаконному

обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [29]; кримінально – правовими нормами (статті 305 - 320 КК України) [48]; іншими нормативними актами Кабінету Міністрів України, МВС, Міністерства охорони здоров'я та інших міністерств і відомств [66; 69].

Порушення правового режиму обігу наркотичних засобів утворюють об'єктивну сторону вказаних злочинів: діяння, пов'язані з культивуванням рослин, що містять наркотичні речовини, виробленням, виготовленням, зберіганням, розподілом, торгівлею, використанням, переміщенням на території України та за її межі наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які здійснюються з порушенням вимог Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» [30]. Перелічені діяння охоплені складами злочинів, передбачені статтями 305 – 320 КК України. Так, вищевказаний закон визначає основні операції, що складають обіг наркотичних засобів :

культивування – посів і вирощування рослин снотворного (опійного, в тому числі олійного та інших сортів, що містять опій) маку і конопель, інших рослин, передбачених конвенціями ООН;

виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин – усі процеси, за винятком вироблення, за допомогою яких можуть бути отримані наркотичні чи психотропні речовини, в тому числі шляхом екстракції або рафінування, а також перетворення одних наркотичних або психотропних речовин в інші наркотичні засоби і психотропні речовини;

ввезення (імпорт) і вивезення (експорт) – переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів за межі України або ввезення їх в Україну з іншої держави;

перевезення і пересилання – переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів з одного місця в інше в межах України [30].

З позицій кримінально-правової науки слід також зауважити, що, за загальним правилом, за характеристикою об'єктивної сторони складів злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, більшість із них належать до так званих формальних чи скорочених складів. Особливість об'єктивної сторони цих злочинів полягає в тому, що суспільно небезпечні наслідки злочину лежать за межами його складу. Склад такого злочину містить кожне діяння, передбачене конкретною статтею Кримінального кодексу, незалежно від ступеня, тяжкості та інших ознак його наслідків. Подібна конструкція складу злочину означає, що для наявності складу злочину достатньо вчинення власне дії. Тому настання шкідливих наслідків не впливає на кваліфікацію аналізованих діянь, а лише має враховуватися при призначенні покарання. Усі конкретні ознаки об'єктивної сторони злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів більш детально описані в диспозиціях відповідних статей Кримінального кодексу України. Розглянемо основні з них.

Так, наприклад, стаття 305 КК («Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів») України передбачає відповідальність за контрабанду наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів. З об'єктивної сторони злочин полягає у діях, а саме – переміщенні наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів через митний кордон України поза митним контролем або приховуванні від митного контролю – контрабанді. За своєю конструкцією злочин, передбачений ст. 305 КК України відноситься до злочинів з формальним складом. Він є закінченим з моменту фактичного незаконного переміщення через кордон указаних предметів. Кримінальна відповідальність настає за сам факт незаконного переміщення цих предметів через кордон, незалежно від того, чи міг винний розпорядитися ними чи ні. Кваліфікуючими ознаками цього виду злочину є: повторність вчинення злочину, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, вчинення

злочину організованою групою, якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини, а також якщо предметом контрабанди є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори у великих або в особливо великих розмірах.

Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів утворюють об'єктивну сторону злочинів, передбачених статтями 307, 309 КК (крім збуту); ті самі дії з прекурсорами – злочинів, передбачених ст. 311 КК. У зв'язку з тим, що ці злочини є одними з найбільш поширених, розглянемо їх більш детально. Так, основним способом придбання наркотичних засобів є купівля (за деякими дослідженнями, близько 50% випадків). Цей спосіб передбачає оплатне придбання наркотичних засобів у збувальників.

Крім того, одним із найпоширеніших способів приховування, зберігання, перевезення та пересилання наркотичних засобів є так звані різноманітні тайники. Їх улаштовують у колесах транспорту, фарах, запасних частинах, стінках кузовів автомашин, у будматеріалах, дровах тощо. Також наркотики переховують у книжках, кремах для взуття, у тюбиках зубної пасти, у кусках мила, у яєчній шкарлупі. Також такі тайники обладнують у стінах, дверях, під підлогою, у печах, на горищах, у предметах домашнього побуту тощо. Також для зберігання наркотиків використовуються відділення камер схову на вокзалах. Для зберігання й перевезення наркотиків нерідко використовуються природні порожнини людського організму (статеві органи, анус, шлунок та ін.), а також нижня білизна. Інколи злочинці ковтають наркотик, попередньо запакований у пакет з матеріалу, що не розщеплюється під дією шлункового соку. Потім цей пакет виводиться з природними виділеннями людського організму.

Одним із характерних способів передачі наркотичних речовин від кур'єра постачальнику є їх передача на ходу із автомобіля в автомобіль. Так, в обумовлений час і місце обидва автомобілі на середній швидкості (40–50 км/г) рівняються один з одним, із переднього або заднього відкритого вікна одного з автомобілів викидається пакет у відкрите вікно іншого автомобіля. Вони відразу роз'їжджаються в різні боки. Враховуючи те, що професійні злочинці надають перевагу автомобілям, які за технічними характеристиками є швидкісними, то оперативним підрозділам вкрай важко вчасно зреагувати і затримати обидва автомобілі.

Крім того, за деякими даними, 99 % наркотиків в Україну ввозиться саме залізницею та автотранспортом. У першому випадку використовуються купе провідників, топки непрацюючих тамбурів, інші конструктивні особливості вагона або заздалегідь пристосовані для цього місця. Можливе викидання наркотиків з вагона на ходу поїзда у обумовленому місці. При особистому провозі наркотиків у вигляді порошку або таблеток їх зашивають в одяг, маскують під предмети домашнього вжитку, ховають в обладнанні тайниками (подвійним дном) валізи, термоси і інші місця. Однак, більш витончені способи утаювання використовуються саме при перевезенні наркотиків автотранспортом. Слід зауважити, що для перевезення наркотичних засобів не так часто використовується повітряний транспорт. Що стосується морського транспорту, то, за оцінкою спеціалістів українського бюро Інтерполу, він може стати одним з основних засобів транзитного переміщення наркотиків через Україну у зв'язку з посиленням інтенсивності роботи морських міжнародних портів.

Стосовно збуту аналізованих речовин слід зазначити, що чисельні дослідження свідчать про те, що збут наркотичних засобів здійснюється шляхом продажу (57% випадків), обміну (17%), дарування (20%), плати за виконану роботу або надані послуги (6%). Кваліфікуючими ознаками злочинів

передбачених статтями 307, 309, 311 КК України, є наступні: повторність вчинення злочину, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб, або особою яка вчинила один із злочинів, передбачених статтями 308–310, 312, 314, 315 і 317 КК, або із залученням неповнолітнього або малолітнього, а також збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян, або збут чи передача цих речовин у місцях позбавлення волі організованою групою, якщо предметом цих дій були особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини, а також якщо предметом контрабанди є наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори у великих або в особливо великих розмірах.

Незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель, створюючи реальну можливість вироблення й виготовлення наркотиків не тільки винними, а й іншими особами, являє собою серйозну небезпеку для здоров'я населення. Відповідальність за посів або вирощування передбачено ст. 310 КК України. З об'єктивної сторони цей злочин полягає в незаконному посіві або вирощуванні названих сільськогосподарських культур. За загальними правилами культивування (тобто посів і вирощування) наркотиковмісних рослин, до яких належать снотворний мак та коноплі, з метою виробництва та (або) виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин може здійснюватися лише підприємствами державної та комунальної власності за наявності в них відповідної ліцензії. Цей злочин вважається закінченим з моменту висівання насіння або посадки розсади. Кваліфікуючими ознаками цього злочину є: вчинення вказаних дій особою, яка була засуджена за ч.1 ст. 310 КК чи раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 309, 311, 317 КК, або вчинення зазначених дій за попередньою змовою групою осіб з метою збуту, а також незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель у кількості п'ятисот і більше рослин. Законодавець акцентує увагу на

тому, що культивування наркотиковмісних рослин дозволяється підприємствам за наявності у них ліцензій. Проте, слід зазначити, на сьогодні відсутнє законодавче регулювання посівів щодо рівномірності (виходячи з необхідності) висіву певної культури в тих чи інших регіонах.

Ще одним злочином у сфері незаконного обігу наркотиків є схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України). Цей злочин є різновидом їх розповсюдження, сприяє поширенню наркоманії, що посилює суспільну небезпечність цього злочину. З об'єктивної сторони злочин полягає у схилянні, тобто насильницькій дії, або в будь-якій умисній ненасильницькій дії, спрямованій на збудження в іншої особи бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз (пропозиції, умовляння, поради, переконуванні тощо) [74]. Відповідальність за аналізований злочин настає незалежно від наслідків схилення, тобто незалежно від того, вжила інша особа наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналог чи відмовилася це зробити. Кваліфікуючі ознаки: а) схилення неповнолітнього до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 315 КК України); б) чинення дії особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 307, 308, 310, 314 і 317 КК України.

Відповідальність за незаконне публічне вживання наркотичних засобів передбачено ст. 316 КК України. Для вказаного складу злочину характерними є дії, що полягають у відкритому або груповому вживанні наркотичних засобів. Відповідальність настає незалежно від того, вживає наркотики публічно одна особа чи група осіб. Кваліфікуючими ознаками даного злочину є: вчинення дій повторно, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 310, 314, 315, 317 і 318 КК України.

Ст. 317 КК передбачає відповідальність за організацію або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. З об'єктивної сторони цей

злочин характеризується вчиненням однієї з таких дій: організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також надання приміщення з цією метою. Злочин вважається закінченим з моменту вчинення зазначених дій. Кваліфікуючими ознаками є: повторне вчинення дій або з корисливих мотивів, або групою осіб, або із залученням неповнолітнього.

За чинним КК України незаконне виготовлення, підроблення, використання чи збут підроблених документів на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів карається відповідно до ст. 318 цього кодексу. Об'єктивна сторона аналізованого злочину полягає в незаконному виготовленні, підробленні, використанні або збуті підроблених чи незаконно одержаних документів, які дають право на отримання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, призначених для вироблення, виготовлення цих засобів чи речовин. Злочин вважається закінченим з моменту подання або пред'явлення цих документів незалежно від того, чи змогла особа отримати названі засоби (речовини). Кваліфікуючими ознаками є: вчинення злочину повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 306-317 КК України.

Ще одним злочином в сфері незаконного обігу наркотиків є незаконна видача рецептів на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин із корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, що тягне відповідальність згідно зі ст. 319 КК. Відповідно до ст. 15 Закону «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» видача лікарем рецепта на право придбання наркотичних засобів і психотропних речовин здійснюється за правилами, встановленими МОЗ. Порухення цих правил свідчить про незаконність видачі рецепта. Незаконна видача лікарем має місце у випадках, коли рецепт виданий особі, яка не має права на придбання наркотичних засобів або психотропних речовин як ліків,

або в ньому завищено кількість допустимої дози відпуску наркотичних засобів або психотропних речовин тощо. Злочин вважається закінченим з моменту незаконної видачі рецепта. Кваліфікуюча ознака такого злочину – вчинення дії повторно.

Крім того, слід додати, що діяльність підприємств, установ і організацій, пов'язана з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, здійснюється у відповідному правовому режимі. Порухення правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів (ст. 320 КК України) є загальною формою порушення особливого правового режиму вказаних засобів і речовин. З об'єктивної сторони цей злочин полягає в порушенні встановлених правил посіву або вирощування маку снотворного чи конопель, а також у порушенні правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів (речовин). Кваліфікуючими ознаками такого злочину є: вчинення вказаних дій повторно або якщо вони спричинили нестачу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах, або призвели до викрадення, привласнення, вимагання засобів і речовин, або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Наступним обов'язковим елементом кримінально-правової характеристики злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків є суб'єкт злочину, тобто особа, яка вчинила злочин. Відповідно до законодавства, під суб'єктом злочину слід розуміти фізичну осудну особу, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. У теорії кримінального права суб'єкт злочину характеризується трьома обов'язковими ознаками: це особа фізична, осудна, яка досягла певного віку. Осудність – це

здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Здатність особи під час вчинення злочину усвідомлювати свої дії (бездіяльність) означає правильне розуміння фактичних об'єктивних ознак злочину (об'єкта, суспільно небезпечного діяння, обстановки, часу і місця, способу його вчинення, його суспільно небезпечних наслідків). Здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) повинна бути пов'язана зі здатністю контролювати, керувати своїми вчинками. Тут свідомість і воля взаємозалежні і лише в сукупності визначають характер поведінки особи в конкретній ситуації. Суб'єкт більшості злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, як правило, загальний, тобто це будь-яка осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Лише за викрадення (крадіжка, грабіж, розбій) і вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів передбачено відповідальність осіб, які досягли 14-річного віку. Водночас тільки спеціальним суб'єктом можливе вчинення таких злочинів, як заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами або прекурсорами шляхом зловживання службовим становищем, незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин, порушення правил поводження з наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами або прекурсорами.

Наступним обов'язковим елементом кримінально-правової характеристики є суб'єктивна сторона злочину. Важливість дослідження суб'єктивної сторони злочину полягає в тому, що ознаки останньої мають вирішальне значення для: правильної оцінки суспільної небезпечності діяння; відмежування винного заподіяння шкідливих наслідків від заподіяння шкоди внаслідок так званого казусу (випадку); виключення об'єктивного інкримінування; кваліфікації злочинів; призначання покарання. Актуальність цієї проблеми зростає, коли її розглядати через призму узагальненого бачення суб'єктивної сторони групи злочинів, що мають спільний родовий об'єкт або

характеризуються однорідним предметом, або розміщені в одному Розділі Кримінального кодексу (в нашому випадку – злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів). На підставі такого розгляду можна дійти висновку про бажану систему кваліфікуючих суб'єктивних ознак, доречність (чи недоречність) існування тієї чи іншої заборони, відмінність загальних і спеціальних кримінально – правових норм, а також дати рекомендації щодо попередження злочинів [63, с. 169].

В теорії кримінального права за загальним правилом зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки. Такими ознаками є вина, мотив та мета скоєння злочину. Вина особи – це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу злочину, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад злочину. Проте в багатьох злочинах суб'єктивна сторона потребує встановлення мотиву і мети, що є її факультативними ознаками. Вони мають значення обов'язкових ознак лише в тих випадках, коли названі в диспозиції закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину. Установлення всіх ознак суб'єктивної сторони – це завершальний етап у констатації складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності. Тому з'ясування суб'єктивної сторони має важливе значення.

Слід зазначити, що в абсолютній більшості злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (статті 305-320 КК України) характеризуються прямим умислом. Лише злочини, передбачені ст. 320 КК України (порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів), можуть вчинятися як умисно, так і з необережності. Власне, умисність вчинення цих злочинів обумовлена характером діянь, що утворюють їх об'єктивну сторону. Особа, яка вчиняє один із аналізованих злочинів, усвідомлює

суспільно небезпечний характер діянь, передбачає суспільну небезпечність наслідків своєї дії або бездіяльності та бажає або свідомо допускає настання таких наслідків. Для юридичної та соціальної оцінки діяння у сфері незаконного обігу наркотичних засобів велике значення мають такі факультативні ознаки суб'єктивної сторони злочину, як його мотив і мета. У теорії кримінального права під мотивом розуміється внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого. Значення мотиву для юридичної оцінки діяння настільки важливе, що поки він невідомий, ми не знаємо і не можемо сказати, що особа вчинила [41, с. 207].

Усі злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів вчиняються з певних мотивів. Найпоширенішими мотивами є корисливість і прагнення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (самому чи іншими особами). У деяких статтях Кримінального кодексу, що передбачають відповідальність за злочини у сфері незаконного наркообігу, безпосередньо вказується на їх мотиви – організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України) та інші. Мотиви людської діяльності (вчинків) тісно поєднані з метою цієї діяльності. Остання завжди опосередковується мотивом, оскільки і мотив опосередковується метою. Мета є тим бажаним результатом (наслідком), якого прагне досягти особа, вчиняючи ті чи інші дії. Усі злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів вчиняються з тією чи іншою метою. Однак не в усіх цих злочинах мета є обов'язковою ознакою їх суб'єктивної сторони. Наприклад, ч.1 ст. 307 КК України передбачає виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів саме з метою збуту.

Таким чином, для юридичної науки важливе значення має кримінально-правова характеристика злочину, що являє собою аналіз складу злочину, тому що саме встановлення усіх його ознак у діянні особи дає підстави характеризувати вчинений нею злочин і таким чином визначати характер та обсяг кримінальної відповідальності. У нормах КК за допомогою закріплення відповідних об'єктивних і суб'єктивних ознак визначається, які із вчинених діянь є злочинами. У своїй сукупності ознаки характеризують об'єкт, об'єктивну сторону злочину, суб'єктивну і суб'єкт сторону злочину, які є елементами складу злочину. Злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів передбачені Розділом XIII КК України.

1.2. Кримінологічне вивчення злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є загальновізваною проблемою світового масштабу. Відповідно до даних ООН, понад 110 млн. осіб вживають наркотики щонайменше щомісяця, а майже 25 млн. осіб є наркоманами, крім того, близько 200 тисяч осіб щороку гинуть внаслідок вживання наркотиків. За підрахунками цієї ж організації, обсяг обігу ринку наркотиків у світі щорічно сягає приблизно 400 мільярдів доларів США, що складає до 8 % обігу всієї міжнародної торгівлі, при цьому світовий обіг наркотиків вищий за обіг ринку чорних металів або автомобілів. Соціальними наслідками наркотизму є деградація суспільства, розповсюдження інфекційних та інших захворювань, виникнення необхідності додаткового фінансування системи медичних закладів і правоохоронних органів, відповідних соціальних програм тощо. Крім цього, доведено зв'язок наркотизму із погіршенням криміногенної ситуації, формуванням організованої злочинності і тероризмом. Наркоманією називають соціально-небезпечне

психічне захворювання, яке виражається у тому, що життєдіяльність організму підтримується на певному рівні тільки за умови постійного прийому наркотичної речовини, і зумовлює глибоке виснаження фізичних і психічних функцій.

Розповсюдження наркотичних засобів створюють істотну загрозу здоров'ю населення, негативно впливають на демографічну ситуацію в світі та правопорядок в державі, обумовлюють розширення зони підвищеного соціального і кримінального ризику. Вже зараз відзначається серйозний негативний вплив споживання наркотичних засобів на нові покоління, адже їх основний удар припадає на молодь (80% їхніх споживачів становлять молоді люди у віці до 25 років). Відбувається самоізоляція споживачів наркотичних засобів від життя суспільства і деградація їх особи і цим підрив економіки, цивільного життя, обороноздатності країни.

Наркозлочинність включає в себе весь ланцюжок злочинних дій: виготовлення, придбання, зберігання, розкрадання, перевезення (пересилання) та збут наркотичних засобів. Окрім цього, в останні роки наркозлочинність набула такої ознаки, як зв'язок з тероризмом і екстремізмом. Відбувається консолідація між терористичними групами та постачальниками наркотиків. З метою забезпечення фінансування своїх операцій терористичні групи все частіше беруть участь у перевезеннях наркотиків. Поряд з тенденцією зростання кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, особливо небезпеку становить збільшення тяжкості вчинених діянь. Так, понад 45% всіх цих злочинів є тяжкими та особливо тяжкими: незаконні дії з наркотиками (у тому числі їх розкрадання, вимагання, збут) у великому і особливо великому розмірі; вчинення їх організованими групами; вчинення їх особами, раніше неодноразово засудженими, із застосуванням насильства, що спричинили тяжкі наслідки тощо.

Слід зазначити, що перелік заборонених КК України дій, зафіксований у

Розділі XIII, не вичерпує кримінологічного розуміння злочинності, пов'язаної з наркоманією. З позицій кримінологічної науки злочинність у сфері обігу наркотичних речовин тісно пов'язана з іншими структурними елементами злочинності взагалі. Такими, наприклад, як організована злочинність, причому в найбільш небезпечній її формі – транснаціональній злочинності.

Особлива небезпечність наркоманії полягає в тому, що вживання наркотичних засобів (або їх аналогів) у більшості випадків викликає незворотні зміни в організмі індивіда, руйнує його психіку, викривляє систему загальнолюдських цінностей, завдяки чому особа легко переступає межу не тільки моральних, а й кримінальних заборон і може стати «знаряддям» в інших руках.

З огляду на наявність подібності організаційної структури наркомережі до структури організованої злочинності, характеристика особи, що вчиняє злочини, пов'язані з наркоманією, також вирізняється широким спектром типів. Про вживання людиною наркотичних засобів відомо ще з глибокої давнини. Дослідженнями вчених доведено, що рослини, які містять наркотики, люди використовували ще в кам'яному віці. Проте до кінця минулого століття вживання наркотиків не викликало особливих тривог.

Однак у наукових джерелах виокремлюється, що саме ХХ ст. породило епідемію наркоманії. Разом з наркотиками рослинного походження почали застосовувати сильнодієві синтетичні наркотичні речовини. Швидке поширення наркоманії спричинило виникнення злочинного бізнесу, створення наркомафії. При цьому якщо вживання наркотичних речовин було спочатку побутовим або релігійним звичаєм у місцях, де поширені рослини, які їх містять, то в останні сто років наркоманія перетворилася на особливе соціальне явище. Цьому сприяв, як не дивно, розвиток медицини. Виділені в хімічно чистому вигляді препарати опію разом з органічними розчинниками (хлороформом, ефіром) почали приблизно з середини минулого століття широко застосовувати з метою

знеболювання, тобто як наркоз під час хірургічних операцій. Широке використання наркотичних засобів у медичних цілях без урахування їх побічної дії спричинило всезростаючу хворобливу пристрасть до них.

Якщо раніше на можливість вживання людиною наркотичних речовин істотний вплив мав її соціальний статус (наркотики зазвичай вживали представники кримінального світу), то сьогодні ця залежність виявляється зазвичай у перевазі тієї чи іншої наркотичної речовини. Наркоманія поширюється в усіх без винятку соціальних групах та прошарках і, що особливо виражено, серед молоді.

Перші спроби вживання наркотичної речовини не завжди супроводжуються відчутним ефектом – нерідко людина взагалі жодних змін не помічає, але після кількох спроб розвивається особливий наркотичний стан, який називається ейфорією. Після більш-менш тривалого періоду регулярного вживання наркотичної речовини за перерви у вживанні (зазвичай через кілька годин або діб) несподівано для себе хворий відчуває досить нестерпний стан абстиненції (цьому відповідає жаргонний вираз «ломка»).

Таким чином, процес розвитку наркоманії можна поділити на такі етапи:

- а) залучення особи до наркотичних засобів;
- б) встановлення регулярності споживання наркотичних засобів, настання психічної залежності;
- в) порушення життєдіяльності внутрішніх органів.

Зв'язок наркоманії зі злочинністю визначається такими моментами:

- а) певна група складів правопорушень обумовлена виробництвом, розповсюдженням, споживанням наркотиків;
- б) наркомани з метою заволодіння наркотичними засобами часто вчиняють крадіжки наркотиків або засобів для їх придбання;
- в) значна частина правопорушень вчиняються особами, що перебувають у стані наркотичного сп'яніння;

- г) наркотики негативно впливають на процес виправлення засуджених в установах виконання покарань;
- д) наркотичні речовини є чинником, який визначає антигромадську поведінку підлітків і молоді.

Процес перетворення на наркомана відбувається у 15-20 разів швидше, ніж за алкоголізму. Наркоман втрачає інтерес до всього, що не пов'язане з придбанням і вживанням наркотиків. Наркотики формують у людини негативне ставлення до навколишніх. Особливо наркоманів дратують особи, які ведуть звичний, нормальний спосіб життя.

На сьогоднішній день суттєвий вплив на криміногенну ситуацію в сфері наркозлочинності спричинило прийняття Закону України № 838-VIII від 26.11.2015 р. «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» (так званого «Закону Савченко»). Так, на час набрання чинності цим Законом було звільнено 966 осіб, які вчинили злочини за статтями 305-327 КК України та відносно яких обвинувальний вирок набрав законної сили, але покарання за яким повністю не відбуло. Серед них - 538 осіб, засуджених до позбавлення волі за збут наркотичних засобів (ст.307 КК); 353 - за незаконне виробництво або зберігання наркотиків (ст.309 КК); 23 - за незаконні дії з прекурсорами (ст. 311 КК); 1 - за контрабанду наркотичних засобів (ст. 305 КК) [69].

Слід зазначити, що в нашій країні протягом двох останніх років найбільш розповсюдженими наркотичними засобами залишаються саме засоби рослинного походження. Якщо говорити про психотропні речовини, то в основному зустрічаються ефедрин та амфетамін, а серед прекурсорів – ацетон, ангідрид оцтової кислоти, сірчана й соляна кислоти. З-поміж лікарських препаратів найчастіше злочинцями використовуються такі наркотичні засоби, як кодеїн, кокаїн, морфін, омнопон та ін. Порівняльний аналіз даних про види

наркотичних засобів і психотропних речовин, що знаходяться в незаконному обігу, доводить відсутність сталості у їх структурі. Усе залежить від конкретного регіону країни і досліджуваного періоду. Крім того, варто звернути увагу на розповсюдження останніми роками синтетичних наркотиків (наприклад, субітекс).

В офіційних джерелах наразі немає яких-небудь даних про канали надходження цих синтетичних наркотичних речовин в Україну, а також найбільш поширених наркотиків в середовищі молоді, віковій групі населення, що в свою чергу ускладнює успішну боротьбу з наркоманією. Тут особливо слід зазначити, що існуюча система статистики не дозволяє відстежити дані про тих, скільки лікувалося осіб від залежності до певного роду наркотичних речовин. Про те, що в Україні систематично за кордону надходять наркотики може свідчити факт ліквідації Службою безпеки України в березні 2014 р. каналу постачання наркотиків в Україну, організованої 2 жителями м. Івано-Франківська. За даними СБУ, наркотики переправляли в Україну під виглядом посилок через приватних перевізників. Так, у пункті пропуску «Тиса» Чопської митниці правоохоронці вилучили 630 наркомістких пігулок «Subutex», які були приховані у продуктах харчування – у банці з-під какао. При проведенні одинадцятьох санкціонованих судом обшуків за місцями проживання затриманих та у транспортних засобах, які використовувалися злочинцями, ще було вилучено 585 пігулок «Subutex» та 0,5 кілограма амфетаміну. Також було виявлено ювелірні вироби та готівку – 70 тисяч гривень, 16 тисяч доларів США та тисячу євро, отриману зловмисниками за збуті наркотики. Затримані мали на озброєнні два травматичні пістолети, гладкоствольну мисливську рушницю типу «вінчестер» та набой до них [79, с. 177-178].

Відомі випадки також експортування наркотичних речовин з території України. Так, у вересні цього року в Миколаївській області працівники СБУ блокували контрабанду наркотичних засобів до Європи. Правоохоронцями було

встановлено, що троє мешканців міста Баштанки Миколаївської області займались вирощуванням канабісу на власній ділянці садиби з метою продажу на території України та поза її межами. Торговці планували переправляти наркотичні засоби за допомогою послуг міжнародного поштової зв'язку. При спробі незаконного переправлення наркотиків за кордон оперативники СБУ затримали одного із зловмисників. Під час огляду посилки правоохоронцями було виявлено майже три кілограми канабісу. Експерти встановили, що роздрібна ціна вилученої партії наркотиків становила близько двохсот тисяч гривень. Під час обшуку за місцем проживання наркоділків було виявлено більше ста кущів марихуани та п'ять кілограмів готового до використання канабісу, а також десять кілограмів насіння нарковмісної рослини [89].

Соціально-правовий, у тому числі й кримінологічний аспект дослідження незаконного обігу наркотичних речовин як складного специфічного явища в українській науковій думці почав викликати науковий інтерес лише з набуттям незалежності нашою країною. Ще до другої половини 80-х рр. у Радянському Союзі категорично стверджувалося, що наркотизму та пов'язаного з ним нелегального нарковиробництва як «ганебного соціально-правового явища» в країні немає і не може бути, адже «відсутні причини і умови для його існування». Про стан і складність дослідження проблеми незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів свідчить різноманітність підходів учених різних галузей знання до вивчення, всебічного аналізу та попередження його проявів.

Таким чином, у нашій країні наркоманія як хвороба (соціально-медичний напрямок) і кримінальний наркотизм (соціально-правовий) вивчаються головним чином в сферах медичної та юридичної наук. В межах цих напрямів вже зібрано вагомий та досить важливий матеріал, який дозволяє охарактеризувати аналізовані негативні соціальні явища, а також систематизувати позитивні й негативні наслідки боротьби з ними в різні

історичні етапи розвитку. Серед відомих фахівців з кримінології, які приділяли увагу дослідженню наркозлочинності, слід виділити таких вітчизняних та закордонних вчених, як О.М. Бандурку, І.Г. Богатирьова, М.Г. Вербенського, В.В. Голіну, О.І. Гурова, О.М. Джужу, А.П. Закалюка, О.Г. Колба, М.В. Корнієнка, О.М. Костенка, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, А.А. Музику, С.В. Слінька, В.А. Тимошенка, О.Н. Ярмиша, Х.П. Ярмакі та ін. На дисертаційному рівні наркозлочинність розглядали Л.В. Раєцька, І.В. Смирнова, К.Ю. Писаренко, С.В. Нікітенко та інші науковці. Кримінологічні дослідження цієї проблематики містять аналіз статистичних показників; характеристику латентності наркозлочинності; дослідження особливостей осіб, які вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків; вивчення комплексу факторів детермінації цих злочинів; визначення та аналіз заходів попереджувальної діяльності в цій сфері. Усі ці напрямки досліджень поєднані єдиною метою – привернути увагу держави і суспільства до проблеми розповсюдження наркозлочинності та знайти шляхи її подолання.

Підсумовуючи, слід зазначити, що сьогодні незаконний обіг наркотиків загрожує розвитку і добробуту нації, а суспільство до кінця не усвідомило, якої непоправної шкоди завдає наркоманія та яку загрозу вона створює для фізичного, морального здоров'я нації, її генофонду, а також те, що боротьба з цим видом злочинності має провадитися всіма доступними правовими засобами. До подолання наркоманії необхідно залучити якомога найбільшу частину населення, підприємства, установи тощо, при цьому правоохоронні органи мають відіграти провідну роль.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ.

2.1. Стан та тенденції злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.

Кримінологічна характеристика містить найбільш значущі і найсуттєвіші показники (ознаки) груп (видів) злочинів, є базою для розроблення та реалізації заходів попереджувального впливу. У кримінології введено в науковий обіг термін кримінологічна характеристика окремої групи (виду) злочинів, але й досі тривають дискусії стосовно зміст та обсягу цього поняття. Тим часом визначення цього поняття і елементів, що його складають, має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки кримінологічна характеристика відображає склад злочину, його соціальний портрет [50, с.181]. У кримінології основним елементом предмету вивчення є злочинність, яка являє собою сукупність усіх злочинів, вчинених у певному суспільстві за певний проміжок часу, і яка характеризується кількісними, якісними та кількісно-якісними показниками за допомогою статистично узагальнених даних. Але предметом кримінології є як злочинність у цілому, так і окремі групи (види) злочинів. Отже, можна говорити про кримінологічну характеристику злочинності, окремих груп злочинів та окремих злочинів. Злочинність становить підсумкову сукупність, елементами якої є окремі злочини і злочинці [27, с.9].

Не вдаючись у дискусію стосовно обсягу та змісту поняття «кримінологічна характеристика», зазначимо, що в цій роботі під кримінологічною характеристикою буде розумітися сукупність статистично значущих показників про злочини, особистість злочинців, що відображують їх кількісно-якісний і структурний стан, а також причини і умови злочинних проявів [10, с.8]. Так, одним із найважливіших елементів кримінологічної характеристики усієї злочинності (або той чи іншої групи (виду) злочинів) є її

рівень. Ми підтримуємо наукову позицію, згідно з якою під рівнем злочинності розуміють кількісну характеристику злочинності у конкретно взятій державі (суспільстві) на конкретну дату або за певний проміжок часу, яка включає в себе кількість вчинених злочинів і кількість осіб, які їх вчинили (абсолютні показники), та коефіцієнти злочинності (відносні показники) [21, с.19].

Інший показник, який характеризує злочинність, це її динаміка. Під динамікою злочинності потрібно розуміти зміну її рівня і структури за той чи інший проміжок часу в певному територіальному розрізі. Це комплексне поняття, що характеризує злочинність, як із кількісного, так і з якісного боку. Аналіз динаміки дозволяє встановити тенденції розвитку злочинних проявів у суспільстві. Говорячи про злочини у сфері незаконного обігу наркотичних речовин, їх аналогів або прекурсорів, слід сказати, що в останні роки спостерігається нестійка тенденція розвитку цих злочинних проявів: так, якщо у 2015 році було обліковано 25325 таких порушень, то в 2016 році спостерігався невеликий спад – 22217 (-12%), а в 2017 році знов кількість цих злочинів зростає до 27912 (+26%) (див. Додаток).

Відповідно до даних В. Харченка, в Миколаївській області співпадають тенденції динаміки наркозлочинності: так само, протягом 2016 року спостерігалось зменшення кількості зареєстрованих злочинів, кваліфікованих за ст.ст. 305-327 КК України на 5%, а вже у 2017 році спостерігалось зростання їх кількості. Вказаний автор пов'язує таку динаміку зі створенням у той час Спеціального департаменту по наркоторгівлі, працівники якого «почали підпорядковуватися Києву, а не місцевим поліцейським начальникам, що дало свій результат» [16].

Ще один показник стану злочинності – структура. Структура злочинності, її якісна характеристика, являє собою частку (питому вагу) і співвідношення різних кримінологічних груп, видів злочинів в їх загальній кількості за певний проміжок часу на певній території [35, с.120]. Серед усіх аналізованих у роботі

найпоширенішими є злочини, пов'язані з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України), частка злочинів цієї категорії в їх загальній кількості становить приблизно 60,0 %.

Розглядаючи динаміку облікованих кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 309 КК України («Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту»), слід зауважити, що протягом останніх років спостерігається стійка тенденція зростання їхньої кількості. Так, якщо в 2015 році на території нашої держави їх було обліковано 14788, то в 2016 році – вже 17275 (+17%), а в 2017 році – 19792 (+15%). На другому місці за розповсюдженістю серед злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків займають злочини, кваліфіковані за ст. 307 КК України («Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів»). Їхня динаміка не відрізняється постійністю, адже в 2015 році таких злочинів було обліковано 6390, у 2016 році – 1983 (-69%), тобто, спостерігалось різке зменшення їхньої кількості, а вже у 2017 році знову було зростання, при чому більше, ніж в 2 рази – 4557 злочинів (+130%) (див. Додаток). Ці відомості наведені в Єдиному звіті про кримінальні правопорушення на офіційному сайті Генеральної прокуратури України [26].

Так, наприклад, у Миколаєві у липні 2018 року правоохоронні органи припинили діяльність організованої злочинної групи, яка займалась виготовленням та збутом амфетаміну на території міста. Організатором злочинної групи виявився оперуповноважений сектору карного розшуку одного з відділів поліції Миколаєва, лейтенант поліції, який до злочинної діяльності залучив двох місцевих жителів. зловмисники організували в гаражі,

розташованому в одному із районів Миколаєва, нарколабораторію, де виготовляли психотропну речовину – амфетамін, а потім збували її місцевим жителям [88].

У зв'язку з наведеним, необхідно визнати, що сьогодні Україна належить до тієї невеликої кількості держав, які є не тільки споживачами, але й виробниками та зоною транзиту наркотиків [55]. Слід зауважити, що останніми роками сталися якісні зміни у постачанні і розповсюдженні наркотичних засобів. Аналіз фактів вилучення так званих «важких» наркотиків переконливо свідчить про те, що більшість із них, зокрема героїн, проходять транзитом сухопутними маршрутами з країн Центральної Азії через східні кордони з Російською Федерацією по території нашої держави до західноєвропейських ринків. Певна частина цих наркотиків залишається в Україні, внаслідок чого наркоринок у державі дедалі більше переорієнтовується на наркотичні засоби контрабандного походження.

Останнім часом різко збільшується число осіб, які незаконно вживають наркотики, і пропорційно до цього зростає кількість злочинів, вчинених на ґрунті наркоманії. Майже 16 % від загального числа тих, хто вживав наркотики, становлять неповнолітні. Спостерігається постійне зростання наркологічних захворювань, до того ж частка хворих на наркоманію серед неповнолітніх за останні десять років збільшилась у 6-8 разів, а смертність серед осіб цієї групи зросла у 40 разів. Середній вік хворих на наркоманію становить 26 років і має тенденцію до щорічного омолодження. З огляду на те, що переважна частина наркоманів не доживає до 30 років, можна стверджувати, що ця вікова група не дасть нащадків, тобто не вступить у процес відтворення [38, с. 30].

Найскладнішим є питання вірогідності кримінально-статистичних даних у зв'язку з існуванням так званої прихованої (латентної) наркозлочинності [17, с.51]. Дійсно, під час оцінки статистичної інформації не слід забувати про те, що вона не відображає повністю всіх вчинених у суспільстві злочинів.

Високий рівень латентності злочинів у сфері незаконного наркообігу пояснюється тим, що переважна більшість таких незаконних дій безпосередньо не посягає на законні права та інтереси громадян, а розкрадання наркотичних засобів із державних підприємств значного матеріального збитку не завдають. В основній масі кримінальних проваджень про незаконні дії з наркотиками потерпілий, як процесуальна фігура, і державні установи, як цивільні позивачі, відсутні. Заяви та повідомлення про злочини у сфері незаконного наркообігу надходять до правоохоронних органів у край рідко, за винятком заяв керівників підприємств та установ по виробництву та використанню наркотичних засобів у зв'язку з розкраданням або втратою наркотиків.

Визначенню дійсних меж латентності незаконних дій у сфері незаконного наркообігу може сприяти опитування населення за допомогою анонімних анкет через місцеву пресу або поштові відділення, через співробітників наркологічних служб, станцій «швидкої допомоги», токсикологічних, травматологічних пунктів тощо. Узагалі ж проблематика латентності, у тому числі й методів виявлення латентних злочинів і причетних до їх вчинення осіб, потребує подальшої розробки, нових, більш глибоких досліджень. У цьому сенсі слід погодитися з І.О. Роциною, яка зазначає, що дані про наркозлочинність, так само як і дані про осіб, які вживають наркотики, або про тих, хто перебуває на лікуванні у наркологічних диспансерах, не тільки дуже неоднозначні, але й часто суперечать одне одному. Так, наприклад, згідно з інформацією експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я, майже 300 тисяч українців є ін'єкційними наркоманами. У свою чергу Міністерство охорони здоров'я України нараховує вдвічі меншу кількість ін'єкційних наркозалежних [79, с. 176].

Таким чином, проаналізувавши стан та тенденції злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків, слід зазначити, що такі злочини є одними з найбільш чисельних, їхня кількість останніми роками коливається в межах 22 –

27 тисяч за рік. З усіх злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків найбільш розповсюдженими є злочини, пов'язані з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України), частка злочинів цієї категорії в їх загальній кількості становить приблизно 60%. Основні тенденції наркозлочинності на території Миколаївської в цілому збігаються із загальнодержавними. Однак варто зазначити, що такі висновки зроблені на підставі приватних досліджень та аналізу публіцистичних відомостей, адже офіційні статистичні відомості про кількість облікованих кримінальних правопорушень, представлені на сайті ГП України, не мають даних стосовно адміністративно-територіального розповсюдження злочинності взагалі та наркозлочинності, зокрема. Крім того, варто звернути увагу на високий рівень латентності цієї злочинності, який пояснюється тим, що переважна більшість таких незаконних дій безпосередньо не посягає на законні права та інтереси громадян, а розкрадання наркотичних засобів із державних підприємств значного матеріального збитку не завдають.

2.2. Характеристика осіб, що вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків.

Одним зі основних елементів предмета науки кримінології є особа злочинця. Без її вивчення неможливо до кінця розв'язати всі інші кримінологічні проблеми, чи то йдеться про детермінанти злочинності, чи про організацію боротьби з нею. Для характеристики особи злочинця можуть бути використані відомості із різноманітних галузей знання: кримінального права, кримінального процесуального права, криміналістики, кримінології, соціології, психології тощо. Вивчення особи злочинця у кримінології підпорядковане виявленню закономірностей злочинної поведінки, злочинності як масового явища, їх

зумовленості та розробленні науково обґрунтованих рекомендацій щодо боротьби із злочинністю.

Як науковий напрямок у кримінології вчення про особу злочинця має велику історію. Діапазон досліджень її особливостей умовно можна обмежити двома основними підходами, які розрізнялися в головному: чи існує така особа узагалі? У межах першого підходу виділялися різні психофізичні ознаки, які відрізняють злочинців чи їх певний вид від інших людей (Ч. Ломброзо, Д.А. Дріль та ін.). Прихильники другого підходу стверджували, що таких ознак узагалі не існує, і злочинець відрізняється виконанням специфічної соціальної функції, завдяки якій реалізує свої цілі (потреби) у тій формі (протиправній), яка йому доступна (Є. Дюркгейм, Я. Гилінський, та ін.) [52, с.140-141].

Особа містить у собі сукупність внутрішньої (свідомість) і зовнішньої (діяльність) сторін. Подібний підхід до визначення суті особи сформувався у філософії давно. Кримінологічне вчення про особу злочинця виходить із положення філософської концепції людини. У філософському розумінні особа – це людський індивід в аспекті його соціальних якостей, сформованих у процесі історично конкретних видів діяльності і суспільних відносин. Особа – це динамічна, відносно стійка цілісна система інтелектуальних, соціально-культурних та морально-вольових якостей людини, які виражаються в індивідуальних особливостях її свідомості і діяльності. У механізмі формування особи свідомість виступає в якості її суб'єктивної основи. Саме свідомість дозволяє спроектувати процес соціалізації людини, який на цьому рівні виступає як її внутрішній світ. І хоча про своє буття внутрішній світ людини може заявити тільки за допомогою соціальної діяльності, потрібно пам'ятати про відносну його самостійності, тому що він сам формує особистісні норми, котрі визначають «психологічну» поведінку людини, вплив якої на об'єктивне поведіння так само дуже істотне [91, с. 238].

У структурі особи можна виділити наступні елементи: соціальний статус, що включає сукупність усіх ознак, які відображають місце людини в системі суспільних відносин (стать, вік, сімейний стан, освіта та ін.); соціальні функції, виражені за допомогою показників реальних проявів особистості в основних сферах діяльності (професійно-трудовай, соціально-культурологічній, соціально-побутовій); морально-психологічні установки, які відображають ставлення людини до її проявів в основних видах діяльності (ставлення до загальногромадянських обов'язків, державних органів, закону, правопорядку, праці, родини, культурних цінностей тощо).

Виходячи з вищевикладених положень, здійснюється кримінологічний аналіз особи злочинця. Однак у цього процесу є певні особливості. Безсумнівно, що наочною відмінністю особи злочинця від незлочинця є сам факт вчинення злочину. На внутрішньому рівні злочин має негативну спрямованість, тобто антисуспільну. На зовнішньому ж він втілений у специфічному виді діяльності, а саме – у злочинній діяльності. Із вищесказаного можна зробити висновок, що «відмінність особи злочинця від незлочинця полягає в негативній спрямованості, реальними носіями якої виступають особистісні властивості, що одержали закінчене вираження у виді і характері злочинного діяння, які є основним мірилом її глибини і сили» [5, с. 57-58]. Саме так можна охарактеризувати мешканця м. Миколаїв, який, працюючи оперуповноваженим у секторі карного розшуку одного з відділів національної поліції цього міста, організував нарколабораторію та займався збутом амфетаміну місцевим мешканцям [88].

Становлення кримінологічного поняття особистості злочинця пройшло довгий шлях. В українській кримінології традиційно особа злочинця розглядається як сукупність соціально-психологічних властивостей, які утворилися в процесі соціалізації людини, і ситуацій, що зумовлює її злочинну поведінку [90, с. 234; 50, с. 94]. У кримінологічній літературі є поширеною

думка про суспільну небезпеку особи злочинця як соціальну властивість певної особи і необхідний компонент соціальної характеристики [13].

При кримінологічному вивченні важливим є аналіз особи у взаємодії із соціальним середовищем, оскільки злочинна поведінка породжується не окремо особою або середовищем, а саме їх взаємодією. Вплив соціального середовища на злочинну поведінку має складний характер. Іншими словами, соціально-економічні, політичні і культурні аспекти життя суспільства впливають на формування механізму злочину, тоді як психологічні і психічні особливості злочинця формують злочин із середини, становлячи, так би мовити, його внутрішній зміст. Особа злочинця становить для кримінології і самостійний інтерес, тому що вона не просто віддзеркалює певні зовнішні умови, але є активною стороною взаємодії. Для неї характерна свідомо цілеспрямована діяльність. Зв'язок соціальних умов із злочинною поведінкою складний, причому завжди соціальні умови проявляється в злочині, переломлюючись через особу.

Особа злочинця включає в себе загальні ознаки людської особи. Для кримінології ці загальні ознаки важливі тому, що в структурі особи злочинця вони набувають специфічного змісту і значення і пов'язані з антисуспільною поведінкою індивіда. До структури особи злочинця відносяться ознаки, специфічні саме для подібної особистості, що визначають і виражають її суспільну небезпеку і характер. Необхідно звернути увагу на те, що якісне розходження між особою злочинця і незлочинця не визначають окремі ознаки (наприклад, низький освітній рівень тощо). Адже не всі злочинці характеризуються цими ознаками, а в той же час деякі з таких ознак властиві часом і незлочинцям.

Таким чином, кримінологічна характеристика особистості злочинця являє собою систему рис, які у своїй сукупності характеризують особу, котра вчиняє той чи інший злочин, різні сторони і прояви її суспільного існування і життєвої

практики і які прямо чи побічно пов'язані з подібною антигромадською поведінкою людини, обумовлюють чи полегшують вчинення злочину або допомагають зрозуміти причини його вчинення. Ґрунтуючись на кримінологічному понятті особи злочинця, можна визначити поняття особи злочинця у сфері незаконного наркообігу. Отже, особа злочинця у сфері незаконно наркообігу (наркозлочинця) – це сукупність соціально-психологічних властивостей особи, які зумовлюють вчинення злочинів у сфері незаконного наркообігу з метою вживання наркотичних засобів або незаконного збагачення [71].

Ефективне вивчення особи злочинця не можна уявити без дослідження її структури. При цьому структура особи злочинця відображає не тільки різноманітність утворюючих її ознак, їх різний характер, але й різну їх роль в етіології злочинної поведінки і водночас їх взаємозв'язок і взаємодію [58, с. 31]. Проблематика структури особи злочинця містить ту чи іншу розгорнуту або більш спрощену схему структури, визначення основних структурних компонентів (підсистем), їх співвідношення, взаємодію і взаємообумовленість у межах цілісної особи, вплив на вибір особистістю лінії поведінки в конкретній життєвій ситуації. У кінцевому підсумку за допомогою структури відтворюється, конструюється і розкривається кримінологічна характеристика особи злочинця. У вітчизняній науковій літературі набув поширення підхід до вивчення особи злочинця, що припускає наявність у неї значних підсистем, що об'єднують різноманітні дрібні ознаки та окремі характеристики особистості. Це соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні підсистеми.

Соціально-демографічна підсистема особистості злочинця включає: стать, вік, родинний стан, освіту, фахову приналежність, рід занять, соціальне, матеріальне становище тощо. Сюди ж відносять ознаки, що характеризують особистість злочинця з погляду виконання ним функціонально-рольових

обов'язків [42, с. 84]. Подібні ознаки самі по собі характеризують кожну людину, будь-яку групу людей і все населення в цілому, однак узяті в статистичному вираженні стосовно осіб, які вчинили злочин, указують на істотні «зрушення» у характеристиці саме цього контингенту, тобто надають кримінологічну інформацію, що має важливе наукове і практичне значення.

Кримінально-правова підсистема – це відомості не лише про склад вчиненого злочину, але й про спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноособовий чи груповий характер злочинної діяльності, форму співучасті (виконавець, організатор, підмовник, пособник), інтенсивність кримінальної діяльності, наявність судимостей тощо. Така характеристика дає уявлення про особу злочинця з кримінально-правових позицій. Ця група ознак виражає якості, властиві саме особі злочинця, а не будь-якій іншій особі.

Морально-психологічна підсистема особи злочинця багатьма вченими подається у вигляді її чотирьох основних структурних елементів: 1) підструктура спрямованості у вигляді сукупності найбільше наполегливих, соціально значущих якостей особистості (світогляд, особисті орієнтації, соціальні установки, головні мотиви тощо), пов'язаних із правосвідомістю людини; 2) підструктура психічних форм ставлення, що виявляються в пізнавальних процесах, психічних, емоційних станах людини; 3) підструктура темпераменту й інших біологічних, спадково обумовлених властивостей, які поряд із соціальними чинниками впливають на формування характеру і спроможності людини; 4) підструктура досвіду, яка охоплює знання, навички, звички та інші якості, що проявляються у виборі головних форм діяльності [78, с. 266-286].

Розглянуті вище ознаки, що характеризують особу злочинця, знаходяться у певній взаємозалежності і взаємозв'язку. Так, конкретні умови життя індивіда, зокрема те, що ми визначили як соціально-демографічні ознаки (вік, освіта, рід занять, місце проживання і т. ін.), значною мірою визначають його суспільне і

разом з останнім є вирішальним фактором формування і розвитку моральних властивостей особистості. У свою чергу морально-психологічні властивості, безсумнівно, позначаються на тому, як складаються соціальні умови життя індивіда, яким впливам він піддається, які соціальні ролі грає і як саме. Ця взаємодія всіх сторін особи досить чітко проявляється й у випадках злочинної поведінки.

Для складання кримінологічної характеристики особи злочинця у сфері незаконного обігу наркотиків доцільно з'ясувати перелік його властивостей і якостей, що дозволяє установити причинові зв'язки, які ведуть до характеру злочинної поведінки, кримінального середовища, соціальних інститутів. Тому можна скористатися виробленим у вітчизняній кримінології системним угрупованням ознак (структурою особистості злочинця), які відображають соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні особливості.

Так, складовою частиною кримінологічної характеристики особи злочинця є відомості про вік, стать, освіту, місце проживання, професійну приналежність та інші ознаки особи, які об'єднуються поняттям її соціально-демографічної характеристики. Усі ці ознаки самі по собі не можуть характеризувати конкретного суб'єкта як людину, обов'язково схильну до вчинення злочинів. Однак у поєднанні з іншими особливостями її особи вони дозволяють сформулювати про неї більш цілісне уявлення [8, с. 467].

Історія кримінальної статистики свідчить, що до сьогодні існують певні закономірності в чисельному співвідношенні чоловіків і жінок як у загальному складі злочинців, так і серед їх окремих категорій. Ці закономірності якоюсь мірою можуть обумовлюватися фізіологічними відмінностями статей, але пояснюються, головним чином, соціальними факторами: різницею в умовах формування особи, впливом мікросередовища, особливостями конфліктних ситуацій тощо [12, с. 9]. Відповідно до статистичних відомостей, більшість

злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків вчиняється чоловіками (приблизно 70%). Разом з тим звертає на себе увагу той факт, що останніми роками все більше жінок вчиняють злочини цієї категорії. Таким чином, можна констатувати, що злочини у сфері незаконного обігу наркотиків – це різновид так званої «чоловічої» злочинності. Очевидно, значно менша частка жінок у цьому виді злочинів пояснюється не біологічними ознаками, особливостями статі, а тим традиційним становищем, яке відводить жінці суспільство – в сім'ї, побуті, на роботі. Стать – це лише одна з обставин, з якою пов'язані різні соціальні прояви особи [58, с. 39].

Однією з найбільш важливих ознак, які характеризують особу злочинців у сфері незаконного обігу наркотиків, є вік. Він накладає свій відбиток на поведінку людини, її потреби і життєву установку. Багато авторів відзначають, що з віком позитивні соціальні зв'язки для людини стають більш вагомими, більш значущими, що, в свою чергу, визначає вибір лінії поведінки в конкретній життєвій ситуації на користь стандарту дій, які соціально схвалюються, або, принаймні, є соціально прийнятними. Вік також є однією з обставин, з якою пов'язані різні соціальні прояви особи [58, с. 39]. Серед засуджених за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків особи у віці від 14 до 18 років складають до 10%; від 18 до 25 – близько 30%; від 25 до 30 – приблизно 24% (від 18 до 30 років включно – приблизно 52%); 35% припадає на осіб віком від 30 і старше.

На території Миколаївської області так само серед тих, хто вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, переважають особи віком від 18 до 35 років. Проведений аналіз свідчить, що злочинність у сфері незаконного обігу наркотиків – проблема молодіжна. Злочинність неповнолітніх є своєрідним відображенням молодіжної злочинності, оскільки молодші за віком намагаються повторювати стереотипи поведінки старших, а злочинність старших поповнюється за рахунок притоку колишніх неповнолітніх. Злочинність неповнолітніх несе в собі і дозлочинну, тобто таку, що соціально

відхиляється, поведінку підлітків, і їх майбутню злочинну поведінку при переході до старших вікових груп [42, с. 276]. Середній вік осіб, засуджених за злочини у сфері незаконного наркообігу, становить до 30 років, у той час як цей же показник для осіб, засуджених за інші злочини дорівнює 33 роки. При цьому спостерігається велика різниця в середньому віці чоловіків і жінок (відповідно, 27,4 і 33,2 року). Що стосується засуджених з діагнозом «наркоманія», то їх середній вік не перевищує 25 років. Молодіжний вік злочинців у сфері незаконного наркообігу пояснюються наступними факторами: по-перше, перший прийом наркотиків припадає на віковий період від 12 до 16 років; по-друге, ділкам наркобізнесу легше розповсюдити наркотичні засоби серед молоді через її природну допитливість, бажання самоствердитися, несамостійність мислення, прагнення до наслідування, використовуючи при цьому відпрацьовані прийоми психічного і фізичного впливу на неповнолітніх.

Одним із критеріїв соціальної характеристики людини є освіта. Вона відіграє важливу роль у формуванні особистості, значною мірою визначаючи її інтелектуальний і культурний рівень. Чисельні дослідження свідчать, що серед осіб, які вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, майже 20% мають неповну середню освіту, 30% - середню освіту, 45% - середню спеціальну, лише 5 % - вищу освіту. Освітній рівень у жінок і чоловік, які займаються незаконним обігом наркотичних засобів, практично однаковий. Організатори злочинних груп, які займаються незаконним обігом наркотиків на професійній основі, як правило, мають вищу освіту. Знання наведених вище обставин має велике значення. При проведенні загальнопрофілактичних, оперативно-розшукових заходів, необхідно враховувати підвищену схильність до вчинення таких злочинів осіб із більш високим рівнем освіти. У даному випадку цей показник не є певною мірою антикриміногенним фактором, на який зазвичай вказується в юридичній літературі.

Для кримінологічного вивчення особи злочинця у сфері незаконного обігу наркотиків науково-практичний інтерес становить професійна діяльність. Важливим показником характеристики таких осіб є наявність чи відсутність трудової діяльності. За даними досліджень, понад 70% таких злочинців не мають постійного джерела доходу, 55,7% з них не працюють, хоча абсолютна їх більшість проживає в містах – 89,1%, тоді як у сільській місцевості – 3,2%, в іншій місцевості – 0,2%. Аналіз джерел існування наркозлочинців показав, що для 23 % осіб основним джерелом існування є заробітна плата, яку вони отримують на підприємствах та установах, або стипендія, чи пенсія. Майже всі вони були незадоволені своїм заробітком. Переважна частина злочинців (45 %) у сфері незаконного обігу наркотиків джерелом існування визнали випадковий заробіток. До випадкового заробітку відносяться сезонні роботи, торгівля дрібницями та випадкова робота вантажника на ринках тощо. Серед наркозлочинців 30% становлять працездатні особи, які знаходяться на утриманні рідних та близьких. Така ситуація, як правило, є типовою для наркоманів: коли грошей на наркотики дома не залишалось, наставала черга злочинного способу їх добування. Для цього ж контингенту наркоманів характерним є й таке джерело існування, як винесення речей з дому, коли речі обмінювалися на алкоголь або продавалися за безцінь з метою придбання наркотиків.

Сімейний стан злочинців у сфері незаконного обігу наркотиків вивчається для того, щоб з'ясувати вплив: а) родинних стосунків на умови морального формування особи та характер злочинної поведінки; б) характеру і ступеня стійкості злочинної поведінки на сімейні стосунки; в) зміну родинного стану в структурі населення на характер злочинних проявів і склад злочинців [58, с. 124-125]. Багатьма дослідниками було встановлено можливість антикриміногенного впливу родини на особистість. Серед осіб, які вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, найбільшу частку становлять

неодружені чоловіки (57%) та незаміжні жінки (43%). Це пояснюється порівняно молодим віком значної частини злочинців або ж тим, що розглядувана категорія осіб не так часто зважається на створення сім'ї після засудження. Значною є частка осіб, у яких після вчинення злочину розпалися сім'ї (14%). Причинами, що негативно впливають на міцність сім'ї, є випадковість доходів від наркобізнесу, негативна оцінка подружжям захворювання на наркоманію. Необхідно зауважити, що в системі ціннісних орієнтацій багатьох злочинців у сфері незаконного наркообігу сім'я відіграє не головну роль.

Науковий і практичний інтерес становить також міра кореляційної залежності між вчиненням злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків та захворюванням на наркоманію осіб, які їх вчиняють. Установлення такої залежності впливає на вибір засобів боротьби зі злочинами цієї категорії, визначення місця і ролі заходів медичного й іншого характеру [76, с. 271].

Наступною групою ознак в структурі особи злочинця є кримінально-правові ознаки. Кримінально-правові ознаки особи – це дані не лише про склад вчиненого злочину, а й про спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноособовий чи груповий характер злочинної діяльності, форму співучасті (виконавець, організатор, підмовник, пособник), інтенсивність кримінальної діяльності, наявність судимостей тощо. Така характеристика дає уявлення про особу злочинця з кримінально-правових позицій. Ця група ознак виражає якості, властиві саме злочинцю, а не будь-якій іншій особі. Ознаки, що характеризують особу злочинця, є такими, що впливають на правильну кваліфікацію злочину, максимальну індивідуалізацію покарання, що призначається судом.

Злочини у сфері незаконного обігу наркотиків характеризуються прямим умислом. Лише злочини, передбачені ст. 320 КК («Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або

прекурсорів») можуть вчинятися як умисно, так і з необережності. Найчастіше вчиняються злочини, передбачені статтями 307 («Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів») і 309 («Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту») КК України.

Згідно з Кримінальним кодексом України, вчинення злочину особою, яка раніше вже вчинювала злочини, визнається при призначенні покарання обставиною, що обтяжує відповідальність. Наявність не знятої або не погашеної судимості і вчинення нового злочину може свідчити про зневагу соціальних засад, стійкість антисоціальних поглядів винного. Дослідження показують, що кожна четверта особа, яка вчинила злочин у сфері незаконного обігу наркотиків, раніше вже притягалася до відповідальності, 60% осіб не були раніше судимі, 28 % були засуджені один раз, 6 % - двічі, 5 % - три і більше разів.

Соціально-демографічні і кримінально-правові ознаки не дають повного уявлення про внутрішній світ особи злочинця, механізм формування її особистісних якостей і властивостей. Для вивчення особи злочинця, в тому числі й злочинців у сфері незаконного обігу наркотиків, необхідне вивчення її моральних властивостей та психологічних особливостей.

Єдину характеристику особи злочинця навряд чи можна скласти, оскільки між виготовленням наркотичного засобу і його вживанням наркоманом розташовується мережа посередників, які займаються: а) виробництвом; б) відправленням; в) перевезенням; г) отриманням; д) реалізацію.

Початок наркотизації в переважній більшості випадків припадає на підлітковий вік, коли активно формуються соціальні установки, що визначають характер соціальної адаптації. Випадання цього надзвичайно важливого

компонента становлення особи в зазначений віковий період унаслідок вживання наркотичних засобів вже саме по собі завдає непоправної шкоди соціальній адаптації особи. У підлітків, які вживають наркотики, з незначних приводів виникають реакції психомоторного порушення з агресивністю стосовно близьких, з погрозами покінчити життя самогубством, піти з дому. При цьому характерними є бродяжництво, сексуальна активність, що нерідко набуває патологічних форм. Звертає на себе увагу примхливість, егоцентризм, схильність до надлишкового фантазування, облудності, перевага низьких почуттів, демонстративність, позерство. Не менш важливо відзначити сугестивність, прагнення до наслідування, слабкість вольових процесів, легкість включення в асоціальні дії, утриманські установки з ухиленням від будь-якого виду праці.

Виходячи з вищесказаного можна зробити висновок, що підлітковий вік є критичним у виникненні наркоманії і прилученні до прийому наркотичних засобів. До речі, один із відомих активістів руху «Батьки проти наркотиків» м. Миколаїв, редактор журналу «Горожанин» Ю. Юрін нещодавно опублікував статтю про те, як його дитина стала наркоманом саме у підлітковому віці, де звернув особливу увагу на психологічні особливості віку особи, яка починає вживати наркотики [81].

Розвиток наркоманії відбувається поступово. Спочатку людина вживає невелику дозу наркотиків, що викликає почуття бадьорості, у неї з'являється відчуття ясності думки, задоволення собою, вона поринає у світ ілюзій і фантастичних переживань, нерідко в неї змінюється сприйняття реальних предметів, звуків, відчуттів тощо. Особа, яка систематично вживає наркотики, виробляє у собі так звані толерантні ознаки, що характеризує початок розвитку наркоманії. Найхарактернішим симптомом цього явища є наявність синдрому хворобливих ознак. Із психічної точки зору наркомани в цей період замкнуті, тужливі, вимагають наркотик, загрожують, готові на будь-яку обіцянку, обман і

вчинення найтяжчого злочину, причому найжорстокішим способом, щоб одержати чергову дозу наркотику. Посилення фізичної і психічної залежності і зростання почуття страху стають основним спонукальним мотивом діяльності наркомана [90, с. 451-452].

Кримінальна поведінка наркоманів зумовлена, перш за все, симптомами хвороби, а супровідні психічні розлади спрощують вчинення злочинів. Внутрішні духовні якості сучасного злочинця у сфері незаконного обігу наркотиків мають стійку антисуспільну спрямованість. Їх відрізняє глибока неповага до суспільства, перекручене розуміння моральних устоїв, зневажливе ставлення до людей, своїх батьків, черствість, безсоромність, відсутність співчуття і жалю. Паразитичний спосіб життя не обтяжує, а іноді навіть служить предметом гордості. Ідеали відверто цинічні, і не виникає внутрішньої потреби це ховати.

Інтелектуальна деградація наркомана простежується в тих випадках, коли до вживання наркотиків рівень його розумового розвитку був достатній. Втрачається інтерес до розумових задач, оцінки, аналізу ситуацій, слабшає здатність до активної концентрації уваги, що ще більше утруднює операції, погіршується пам'ять. Це необхідно знати правоохоронцям, для того, щоб побічно судити про давність вживання наркотичних засобів. Так у 90% випадках, особи, вперше затримані за вживання наркотичних засобів, стверджують, що до цього їх не пробували.

Наростання інтелектуальної деградації призводить до слабоумства. Наркоман погано розуміє запитання, що задаються йому, відповідає неточно, з паузами. Названі вище особливості особи наркомана – емоційна деградація, нечутливість, спустошення, слабоумство, обмеженість інтелектуальних можливостей, що не дозволяє йому адекватно оцінити ситуацію в якій він опинився і передбачити наслідки своїх вчинків, ослаблення волі – характеризують його як соціально небезпечного.

Характеризуючи особу злочинця у сфері незаконного обігу наркотиків, необхідно згадати і осіб, які займаються наркобізнесом. Вони, як правило, наркотичні засоби не вживають. Для них характерні високий інтелектуальний рівень, організаційні здібності, вміння підкорити собі іншого, впевненість у власній перевазі, мотивації панування, відсутність здатності до співпереживання, жорстокість, спритність, напористість, уміння знаходити і переконувати «клієнта».

Крім того, аналізуючи особу злочинця, що вчиняє злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, варто навести спеціалізовану типологію цих злочинців, розроблену Ю.А. Алфьоровим, Е.В. Середою, В.Г. Козулею та ін. Вони виділили категорії наркоманів за ступенем деградації особистості, та за психолого - психіатричними ознаками [2].

За ступенем деградації особистості виділяють чотири категорії наркоманів. У першу категорію входять наркомани без деградації особистості. Більшість осіб даної групи охоче приймають лікування, сумлінно відносяться до праці і т. ін. До другої категорії відносяться особи з початковою деградацією особистості. Ця категорія не відмовляється від наркологічного лікування, але становиться до нього з недовірою, хоча сумлінно відносяться до праці. До третьої категорії віднесено осіб із частковою деградацією. Такі злочинці частіше за все відмовляються від лікування, мотивуючи це тим, що в них погане здоров'я. Вони відмовляються від праці, лікування приймають після довгих умовлянь рідних. Четверту категорію становлять наркомани, вкрай запущені в соціально-медичному плані. Основна частина їх узагалі відмовляється від лікування. Ведуть себе зухвало, не реагують на відповідні зауваження.

За психолого-психіатричними ознаками виділяють три групи наркоманів. У першу групу, входять особи з рисами астенічного характеру. Відмічається знижений настрій, почуття незадоволення, напруженості, нервозності; дуже часто у них наявне безсоння, постійна втома, труднощі у стосунках з людьми,

зниження продуктивності праці, тривожні реакції, покалічення. У другу групу становлять злочинці - наркомани з ознаками хронічної дезадаптації, яка є постійною властивістю особистості. Простежуються відсутність самоконтролю, тенденція до конфліктів, вороже ставлення до людей. Із таких осіб формуються лідери злочинних угруповань. Безвідповідальність, облудність, поверхові судження, мінливість етичних оцінок – постійні якості правопорушників. До третьої групи віднесено злочинців з наявністю рис егоїзму, роздратованості, емоційною нестійкістю, легким виникненням реакцій тривоги і занепокоєння. Відмічається виражена тенденція до самоствердження, прагнення звернути на себе увагу, заглиблення у хворобах із скаргами на здоров'я, часта апеляція до медичного персоналу.

Значний інтерес становить типологія наркозлочинців-підлітків, запропонована А.Є. Лічко. Він виділяє такі типи наркозлочинців - підлітків : гіпертимний тип, циклоїдний тип, істероїдний тип, лабільний тип, астено-невротичний тип, сенситивний тип, психастенічний тип, шизоїдний тип, нестійкий тип, конформний тип [57].

Підлітки-наркомани гіпертимного типу – такі підлітки відрізняються завжди добрим, підвищеним настроєм, високим тонусом, активністю, постійним прагненням до неформального лідерства. Постійний інтерес до нового поєднується з нестійкістю інтересів, а висока товариськість – із нерозбірливістю у знайомствах. Легко освоюються у незнайомій обстановці, але погано переносять самотність, розмірений режим, дисципліну, будь-які формальні правила поведінки. Схильні до авантюри, постійно шукають можливість ризикнути, оскільки азарт та ризик необхідні для підтримання власної енергії. Як правило, переоцінюють свої можливості і схильні до невиправданого оптимізму. Спроби дорослих вгамувати їх енергію призводять до спалахів непокори, бурхливого роздратування. Легко засвоюють асоціальні стандарти поведінки, стають лідерами кримінальної спрямованості, схильні до вживання

наркотиків, оскільки це підтримує їх неформальний авторитет і надає нові яскраві враження.

Алкоголь викликає яскраво виражену ейфорію. Гашиш є привабливим як засіб групової комунікації (цигарка на круг), зміцнення групи, спільного переживання незвичайних вражень. За цими ж мотивами у молодшому підлітковому віці гіпертими вдаються до вживання інгалянтів, що містять ефір та ацетон. Здатні вживати наркотики тривалий час без виникнення залежності через високий фізіологічний тонус та різноманітність інтересів.

Циклоїдний тип підлітків – відрізняється періодичними коливаннями настрою. Фаза підйому, коли підліток поводить себе за гіпертимним зразком, змінюється фазою депресії (1-2 тижні), коли підліток замикається у собі, важко переносить будь-які зміни у житті, схильний до суїцидальних думок. Вживання алкоголю або стимуляторів у цій фазі не дає бажаного ефекту. Алкоголь може поглибити депресію, стимулятори – викликати внутрішнє хвилювання і тривогу. Лише транквілізатори поліпшують настрій, надають спокій, дозволяють відключитися від неприємностей.

До лабільного типу належать підлітки з надмірною частотою зміни настрою, від чого цілком залежить їх самопочуття, апетит, працездатність, сон. Гостро відчують ставлення до себе з боку інших людей, потребують співчуття і розуміння, практично не можуть переносити відсутність друзів та близьких людей. Уникають будь-яких конфліктів та загострення стосунків. Не мають потреби у лідерстві, самооцінка практично завжди адекватна. Під впливом поганого настрою можуть вдатися до короткочасної втечі з дому, ситуативного вживання легких наркотиків з метою знизити нервову напругу. Але після відновлення нормальних стосунків з оточуючими легко відмовляються від наркотиків, одночасно відчуваючи провину за свою асоціальну поведінку.

Астено-невротичний тип зустрічається рідко, підлітки цього типу близькі до стану неврозу. Вони мають підвищений рівень втоми, іпохондрію,

драгівливість. Особливу втомленість викликають інтелектуальна праця та ситуативні змагання. При втомленості виникають короточасні спалахи роздратування. Вживання наркотичних речовин використовується як засіб втечі від напруженості та можливість розслабитися.

Підлітків сенситивного типу відрізняють дві суттєві риси: велика вразливість і комплекс власної неповноцінності. Вони вбачають у собі безліч морально-вольових недоліків, які намагаються виправити саморозвитком. Побоюються компаній, добре відчують себе наодинці. Сором'язливі та замкнені у незнайомому оточенні. До асоціальної поведінки не схильні. До алкоголю та наркотиків ставляться як до загрози власному здоров'ю, тому уникають будь-якого їх вживання.

Підлітки психастенічного типу – демонструють нерішучість, недовірливість, побоювання за своє майбутнє. У них легко виникає страх перед необхідністю прийняття самостійного рішення, і замість дії вони можуть вдаватися до тривалих та надмірних розміркувань. Дуже важко беруть відповідальність за власні дії. Захист від можливих неприємностей знаходять у виробленні власних прикмет, ритуалів. До асоціальної поведінки, алкоголізації та наркотизації не схильні.

Шизоїдному типу підлітків притаманні такі риси, як замкненість, нестача інтуїції та співчуття у стосунках з оточуючими. Важко встановлюють неформальні, емоційні контакти. При спілкуванні з оточуючими швидко виснажуються і шукають ситуацію, коли можуть побути наодинці. Мають багатий внутрішній світ, розвинену фантазію та інтелект. Але все це майже завжди закрито від погляду сторонніх. Хобі відрізняються оригінальністю, силою і тривалістю. Мають незалежну точку зору, слабо піддаються впливу групи. У компаніях завжди тримаються осторонь. Підтримують лише те, що їм подобається і до чого вони мають хист. Алкоголізація зустрічається рідко, до наркотиків вдаються тоді, коли це допомагає розвивати та підтримувати їх

фантазії. Підлітки цього типу можуть уживати опій і гашиш, оскільки наркотичне розслаблення, почуття спокою, насичені сноподібні галюцинації відповідають природному прагненню жити у світі власних ілюзій та мрій. Під час гашишного сп'яніння можуть малювати, писати вірші, трактати і т. ін. Паління наодинці звичайно призводить до індивідуальної психічної залежності - підлітки починають палити декілька разів на день, Алкоголь вживається як комунікативний допінг, щоб перебороти самоізолюваність.

Епілептоїдний тип підлітків найчастіше потрапляє у поле зору правоохоронних органів. Головними рисами цього типу є схильність до злобливо-депресивного настрою, що супроводжується накопиченням дратівливості та агресії. Коли цей стан сягає критичного рівня, будь-який привід призводить до спалаху агресії, який за своєю силою і неконтрольованістю нагадує випадок епілепсії. У конфліктах демонструють жорстокість і байдужість до сили, статі та віку жертви. Мотиваційна сфера головним чином керується фізіологічними потягами та інстинктами, а не моральними цінностями і переконаннями. За будь-яку ціну прагнуть до лідерства у групі, після чого встановлюють жорстку диктатуру. У ситуації зовнішнього контролю демонструють награну покору, підлабузництво заради того, щоб у такий спосіб завоювати довіру керівництва і посісти місце офіційного лідера. Жадібні до матеріальних цінностей, нестримані у сексуальних бажаннях, завжди переслідують тільки свої цілі. Серед злочинців насильницького типу цей тип акцентуації характеру посідає перше місце за своєю поширеністю.

Мають природну схильність до вживання алкоголю, який допомагає зняти або визволити агресивне збудження. Віддають перевагу міцним напоям у великих дозах. Часто доводять себе до стану сильного алкогольного сп'яніння з тимчасовою втратою свідомості. З побоюванням ставляться до наркотиків, оскільки вбачають у них загрозу власному здоров'ю, яке цінують над усе. Але

при разових спробах вживання алкоголю або наркотиків залежність від них розвивається швидко й надовго.

Істероїдний тип характеризується безмежним егоцентризмом, жадобою до пошани. Підлітки цього типу роблять усе можливе для привернення уваги оточуючих до власної персони. Більшість вчинків спрямована на те, щоб справити враження на публіку. З цією ж метою (вразити усіх) підлітки вдаються до вигадок, дрібних авантур, хвастощів та обману. У компаніях претендують на виключне становище або ж лідерство. Але у скрутних ситуаціях утрачають увесь запал і зраджують товаришів. Часто змінюють компанії, оскільки їх вигадки щодо власної винятковості легко розпізнаються оточуючими. Для підняття власного престижу в очах ровесників такий підліток може демонстративно вживати неважкі наркотики, що, на його думку, робить його неординарною, винятковою особою. Особливо схильні до вживання стимуляторів, оскільки ці препарати дозволяють їм здаватися більш значними, аніж вони є насправді. Стимулятори підвищують їх активність і допомагають здаватися впевненим лідером.

Нестійкий тип підлітків відрізняється, перш за все, відвертим небажанням робити будь-що (працювати, навчатися, тренуватися, допомагати) і прагненням до розваг. При контролі за поведінкою неохоче виконують вимоги дорослих, але при першій нагоді ухиляються від роботи. Щодо виконання обов'язків демонструють повну відсутність волі. Не думають про майбутнє, живуть сьогоднішнім днем. Легко опиняються у асоціальних компаніях, де через власне безволля стають виконавцями. З метою розважитися і отримати насолоду вживають будь-які алкоголь і наркотики, що згодом переростає у наркотичну залежність. Серед усіх типів акцентуацій підлітки даного типу посідають перше місце щодо ризику втягнення у наркоманію.

Підлітки конформного типу керуються правилом «жити, як усі». Намагаються нічим не виділитися в компанії, мати такий же одяг, таке ж взуття,

такі ж погляди, такі ж смаки. Їхня поведінка цілком залежить від їх оточення: у доброму колективі старанно навчаються і працюють, у кримінальних групах переймають усі норми асоціальної поведінки. Некритично ставляться до власної поведінки, тому «за компанію» легко потрапляють у групову залежність.

Урахування особливостей особистості підлітка, пов'язаних з типом акцентуації характеру, є необхідною умовою успішності індивідуальної роботи. Наприклад, ні на кого так добре не діє сувора дисципліна і чітка регламентація, як на підлітків із нестійким типом характеру. Невідворотність покарання за будь-який вчинок – найкращий засіб для корекції їх поведінки. Тверде і послідовне керівництво з боку вихователів і педагогів вони сприймають як належне і цілком безболісно.

Епілептоїдний підліток у період дисфорій мало доступний для нормального контакту, у поганому настрої він здатний відреагувати афективним спалахом на доброзичливе ставлення. У такі хвилини його краще залишити у спокої, а підхід шукати в інший час. Бесіду слід вести у м'якому тоні, враховуючи часто характерну епілептоїдам схильність до брутального гумору.

Найтяжче піддаються впливу істероїдні підлітки, завдяки їхньому егоцентризму та непомірному рівню домагань. Ні шляхом переконування, ні раціональними поясненнями усунути ці якості неможливо. Такі підлітки вважають себе або «жертвами», або «героями». Під час бесіди слід використовувати образну мову, малюючи похмурі картини майбутнього, яке на них чекає у випадку подальшого вживання наркотичних речовин. Найбільш небезпечними є нестійкий, істероїдний, шизоїдний, епілептоїдний та істероїдний типи.

Деякі вчені розглядають особистісні типи злочинців у сфері незаконного обігу наркотиків виходячи із їх особистісних характеристик, з масштабу злочинної діяльності, ступеня її стійкості, мотивації, рольової функції, входження в організовану структуру або заняття індивідуальним дрібним

наркобізнесом [43, с. 382 - 384]. Так, виділяються наступні типи особистості: а) крупні наркоділки; б) рядові учасники злочинних груп та «челядь» лідерів (охорона і т. ін.); в) особи, що вирощують рослини, які містять в собі наркотики; г) збирачі дикоростучих рослин, що містять наркотики; д) збувальники–професіонали; д) наркомани.

Єдину характеристику особи злочинця навряд чи можна скласти. Необхідно відокремити осіб, які вчиняють злочини у сфері незаконного наркообігу для збагачення (наркобізнес), та осіб, які роблять те ж саме з метою забезпечити себе наркотиками [72]. З урахуванням викладеного виділяються особистісні типи злочинців у сфері незаконного обігу наркотиків, наведені нижче.

1. Особи, які вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків з метою збагачення. До них відносяться:

а) Виробники наркотичних засобів (20%). Перш за все в дану категорію можуть входити особи, що вирощують рослини, які містять у собі наркотики. Як правило, їх особистісні риси не пов'язані з криміналізацією, а примикають до середніх характеристик жителів окремої місцевості. Серед цих осіб висока частка похилих людей і матерів, які виховують дітей без чоловіка. В основному вони орієнтовані на підтримку, за допомогою нелегальних доходів, нормального рівня прожиття, задоволення потреб. В цю групу можуть входити також висококваліфіковані спеціалісти – хіміки, фармацевти, співробітники підприємств, робота яких пов'язана з наркотичними засобами або сировиною.

б) Скупники–оптовики (1%) очолюють організовані групи, що здійснюють незаконну скупку і реалізацію сировини, готової продукції великими партіями. Як правило, їм властива вища злочинна авторитетність, заснована на злочинному досвіді, матеріальних засобах і особистих якостях. Для них характерна жорстокість, організаційні здібності, уміння підкорити собі іншого, впевненість у власній перевазі, мотивації панування, відсутність

здатності до співпереживання. Ці особи орієнтовані на одержання прибутку і надприбутку, вони мають великі зв'язки в злочинному світі, з ділками – виробниками наркотиків. Вони безпосередньо самі не займається скупкою або реалізацією наркотиків, а лише контролюють, фінансують операції, стежать за витратами.

в) Збувальники-професіонали (10%) також орієнтовані на корисливість – збагачення. З цією категорією учасників незаконного наркообігу тісно пов'язані особи, які займаються залученням до вживання наркотиків та часто поєднують цю функцію зі збутом. Для них характерні спритність, напористість, уміння знаходити і переконувати «клієнта».

Як правило скупники – оптовики та збувальники – професіонали не є наркоманами і мають постійний прибуток від такої діяльності. Вони, ухиляються від суспільно-корисної праці, живуть невідповідно до своїх достатків. Контакти з постачальниками підтримують через посланців або поштою, використовуючи при цьому певні умовності.

г) Перевізники (19%) – це дрібні збувальники і перекупники, яких використовують оптовики. Перевізниками нерідко є випадкові особи з-поміж знайомих і родичів, які працюють на залізничному і повітряному транспорті.

д) Контрабандисти (1%) – це, як правило це чоловіки, мають середню-спеціальну або вищу освіту, ніде не працюють. Займаються контрабандою наркотичних засобів для збагачення. Характеризуються комунікабельністю, енергійністю, ризикованістю, витримкою.

е) Змішаний тип включає в себе осіб, які сполучають різні вищевказані рольові функції.

2. Особи, які вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків з метою забезпечити себе наркотиками. До них відносяться:

а) Споживачі наркотиків (66%) – це особи, які нерегулярно, епізодично вживають наркотики. Нерегулярно вживають наркотики частіше за все молоді

люди (учні загальноосвітніх і спеціальних шкіл), чоловічої статі. Вони характеризуються відсутністю достатньої волі, піддаються впливу, легко вступають у контакт з наркоманами, починають вживати наркотики через цікавість, бажання відзначитись. Деякі з них схильні до скоєння правопорушень.

б) Наркомани (34%) – це хворі люди, вони мляві, малорухомі, вкрай виснажені, мало цікавляться їжею. Це соціально деградуючі особи, вільний час вони проводять у пошуках наркотиків або грошей на їх придбання. Вони намагаються як найдешевше придбати наркотик або сировину для його виготовлення, частину якого вживають самі, а частину збувають одержуючи від продажу кошти для придбання наступної дози наркотику або сировини. Таким чином, аналізований тип злочинця збуває наркотики з метою задоволення своїх потреб.

Таким чином, вивчення та аналіз основних характеристик осіб, які вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, дозволяють зробити висновки про те, що у переважній більшості – це особи віком від 18 до 25 років, які мають середню освіту, неодружені, не працюють і не навчаються, не мають постійного джерела доходу, мають постійне місце проживання. Вони споживають наркотики, у зв'язку з чим у них виникає наркотична залежність. Можуть мати судимість, як правило, за аналогічні злочини. Певна частина з них – вихідці із неблагополучних сімей, але в побуті характеризуються частіше позитивно, ніж негативно. Особливої уваги заслуговують випадки залучення підлітків та молоді до вживання наркотиків (в силу їх психологічних особливостей), тому що кількість таких випадків зростає і на території Миколаївщини, і в Україні в цілому. Крім того, сучасні злочинці у сфері незаконного обігу наркотиків характеризується стійкою антисуспільною спрямованістю.

2.3. Фактори детермінації злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.

Проблема причин незаконного обігу наркотиків в Україні є однією з актуальних у сучасній кримінології. Вивчення злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків та їх регіональних відмінностей – вихідний пункт сучасних кримінологічних досліджень. Між етапом пізнання, оцінкою наркозлочинів та етапом організації боротьби з незаконним обігом наркотиків обов'язковим є етап з'ясування причин і умов вчинення злочинів у цій сфері. Із розвитком практики боротьби із злочинністю і пізнанням її сутності розкриваються нові підходи до розуміння причин, що породжують злочинність.

Поняття «причини злочинності» охоплює комплекс взаємодіючих чинників, які у різний спосіб детермінують злочинність. Детермінація – це процес визначення, обумовлювання. Такі поняття, як причини і умови злочинів, є конкретизацією аналогічних категорій діалектики. Тому без належного з'ясування змісту філософських категорій «умова» і «причина» неможлива їх правильна інтерпретація і застосування в кримінології. Усі явища, події, процеси в природі, суспільстві і мисленні викликаються або зумовлюються іншими явищами, подіями, процесами, тобто певними причинами. Причина породжує наслідок. Філософські категорії «причина» і «наслідок» відображають об'єктивні причиново-наслідкові зв'язки [91, с. 383]. «Умови» – це філософська категорія, яка виражає відношення предмета до навколишніх явищ, без яких він існувати не може. На відміну від причини, що безпосередньо породжує те або інше явище або процес, умова становить те середовище, обстановку, в якій явище або процес виникає, існує і розвивається [91, с.497].

Коли говорять про детермінізм, то мають на увазі визнання взаємозв'язку всіх речей, об'єктів, явищ і процесів. При цьому не відокремлюють різні види взаємозв'язків, яких налічується більше трьох десятків, а просто говорять про

детермінанти або обставини. Слово «обставини» вживається як термін, що об'єднує поняття «причини» і «умови» [45, с.181].

Крім того, поряд із термінами «детермінанти», «обставини» вживається термін «фактор». Вживається він у різноманітних значеннях: як причина, що є рушійною силою розглядуваного процесу, яка визначає його характер, окремі риси; як група причин, що об'єднуються якою-небудь ознакою, в даному випадку виступаючою в якості домінанти розвитку і зміни досліджуваного явища; як проста підміна категорій «причина», «умова», «обставина». Під фактором розуміють і причини, і умови, і явища, що знаходяться з ними у функціональному зв'язку, а також визначення стану соціальних процесів та явищ, їх взаємних поєднань бути двигуном, перемінною у формуванні та зміні стану кримінологічної обстановки [9, с. 31-33].

Усі фактори, які детермінують злочинність, класифікуються не тільки за ступенем криміногенного впливу на злочинність, але й за змістом. Виділяють економічні, соціальні, політичні, соціально-демографічні, морально-культурні, правові та інші чинники. Варто додати, що у вітчизняній кримінології спостерігається розбіжність у поглядах на співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в детермінації злочинності. Однак більшість кримінологів стоять на позиціях обумовленості злочинності об'єктивними факторами [21, с. 45]. Тож, криміногенні умови бувають об'єктивними і суб'єктивними. Об'єктивні умови вже не залежать від людей, які зараз живуть на землі. Вони створені іншими поколіннями або природними силами. Типовими умовами, що сприяють зростанню злочинності в сучасному світі, визнаються урбанізація, екологічні проблеми, інші тіньові сторони цивілізації і технічного прогресу. Суб'єктивними факторами злочинності є суспільні явища, що люди самі собі створюють і могли б їх подолати, та не роблять цього. Це алкоголізм, наркоманія, пропаганда в засобах масової інформації і мистецтві насильства, розпусти, бездуховності. Сприяють злочинності корупція державних

службовців, не досить ефективна діяльність правоохоронних органів і багато іншого.

Крім того, О.М. Литвак зауважує, що детермінація злочинності спирається на три блоки криміногенних факторів. Перший, що є безпосереднім продуцентом, породжений бездуховністю частини людей, їхніми хворобами, зокрема психічними, підвищеною агресивністю, жадібністю тощо. Другий блок – це соціальна та генетична (біологічна) спадковість, третій – об'єктивні і суб'єктивні умови, що провокують і полегшують вчинення злочину. Безпосередніми факторами злочинності, її найближчими причинами виступають людські недосконалості, зокрема психопатологічні акцентуації особи, негативні ціннісні орієнтації, шкідливі звички, традиції, дефекти інтелекту, волі, неадекватність тощо. Це, так би мовити, причини злочинності першого порядку. В свою чергу, вони детерміновані історично [56, с. 149].

Варто також зазначити, що з цього приводу більш обґрунтовану позицію займають ті автори, які не тільки враховують системний характер криміногенної ситуації, коли суб'єктивні і об'єктивні фактори діалектично взаємодіють, але й визнають причинами злочинності суб'єктивні фактори: психічну невірноваженість до руйнівності, низькі пристрасті, прагнення до влади, агресивність, користолюбство, бездуховність, безкультур'я, безволля, шкідливі звички, конформізм [34, с. 46-48].

Звертаючи увагу на різке підвищення рівня наркозлочинності і наркоманії в державі, важливим є питання про розуміння базових причин та умов вживання наркотиків. Результати різноманітних соціологічних досліджень, газетні і журнальні публікації та результати боротьби правоохоронних органів із незаконним обігом наркотиків дають можливість умовно поділити усі існуючі фактори вчинення цих злочинів на дві великі групи: об'єктивні і суб'єктивні. Групу зовнішніх (об'єктивних) факторів складають умови, в яких існує особа, й обставини, що часто від неї не залежать. Це несприятливі економічні і соціальні

умови існування, нестабільність у взаєминах між підлітком та його оточенням, недоліки виховання, доступність наркотичних засобів і психотропних речовин тощо. До групи суб'єктивних факторів можна віднести такі причини, мотиви і умови вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, як мрія про високу економічну забезпеченість, спілкування з наркозалежними особами, позитивне ставлення до алкоголю та наркотиків з боку батьків і найближчого оточення. Основною умовою є психофізіологічні якості особистості.

Аналізуючи феномен злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків доцільно відокремити і розглянути загальні фактори, що сприяють розвитку наркозлочинності. Проаналізувавши сучасні детермінанти цього виду злочинності, виділимо такі їх групи: соціально-політичні; соціально-економічні; духовно-моральні; інформативні; медичні та інші.

Соціально-політична ситуація включає в себе такі фактори, як відкритість кордонів, зростання транснаціональної злочинності, поява нових транзитних шляхів тощо, такі фактори значною мірою впливають на криміногенну ситуацію, пов'язану з незаконним обігом наркотиків. Водночас геополітичне розташування України на карті Європи, наявність спільних кордонів з Польщею, Угорщиною, Словаччиною та іншими державами спричиняє використання її території, як зони транзиту наркотиків із країн-виробників. Так, в останні роки Польща, що стала основним виробником амфетамінів у Європі, що має значний вплив на ситуацію з незаконним обігом наркотиків в Україні. Наркозлочинці по обидві сторони кордону намагаються консолідуватись і знайти нові ринки збуту синтетичних наркотиків. Зафіксовано неодноразові факти затримання наркоділків, які розповсюджували кокаїн, привезений із Польщі [3].

Крім того, розвиток в нашій країні ринкових відносин, збільшення попиту на наркотики і відсутність ефективного механізму протидії їх незаконному обігу створюють умови використання міжнародною наркомафією території України

для транспортування наркотиків, у тому числі й важких: героїну і кокаїну. У планах європейських ділків наркобізнесу Україні вже давно відведено важливе місце. Сьогодні реальну загрозу для країни становлять опій і героїн, що виробляються в країнах Південно-Східної Азії, а потім переправляються в Європу. Східні кордони України перетинають шляхи транспортування героїну з країн Центральної Азії до Західної Європи, зокрема, так званий «Шовковий шлях». Основні маршрути доставки наркотиків проходять середньоазіатськими країнами колишнього СРСР і через Росію. Темпи наркотизації населення України дають підстави наркоділкам розглядати нашу державу не тільки як транспортну артерію, але і як перспективний ринок збуту наркотиків. Цьому сприяє розширення зв'язків України з Європейським Союзом і прозорість східних кордонів. У перспективі очікується збереження цієї негативної тенденції, оскільки транспортування наркотиків залізничним і автомобільним транспортом через кордони є більш безпечним і вигідним, ніж перевезення їх літаками міжнародних авіаліній або пересилання поштовими відправленнями, де митна перевірка є більш жорсткою. У м. Миколаїв також непоодинокі випадки незаконного транспортування наркотиків морським транспортом. Так, наприклад, у грудні 2017 року співробітники прикордонної служби «Миколаїв» під час огляду іноземного судна в металевих частинах корпусу в кормі судна виявили наркотичні речовини [87].

Наступною групою факторів є соціально-економічні. Взагалі будь-які економічні відносини, незалежно від того, є вони ринковими чи плановими, містять у собі протиріччя, які детермінують злочинність. На злочинність в Україні великий вплив справляють такі прояви системної кризи в економіці, як спад виробництва, затримка заробітної плати, наростання врахованого та прихованого безробіття тощо. Однією з найважливіших умов злочинності слід визнати зниження життєвого рівня більшості населення. Спад економічної активності обумовив появу офіційно визнаного безробіття. Серед безробітних

переважають молоді люди, 80% з яких стали безробітними одразу після закінчення навчальних закладів. Навряд чи викликає сумніви припущення, що багато безробітних ідуть у тіньову економіку або кримінальне середовище [90, с. 151]. Крім того, в Україні існує значна сировинна база для виготовлення наркотичних засобів. Так, промислове вирощування конопель є в Дніпропетровській, Полтавській, Сумській та Черкаській областях. Як наслідок, Україна привертає погляди розповсюджувачів наркотиків із країн СНД [90, с. 444]. Вони залучають до свого злочинного бізнесу сільських жителів, які заготовляють і реалізують макову соломку. А можливість здобути злочинним шляхом доходи, які чесною працею заробити не можна, штовхає сільських мешканців на культивування снотворного маку. Щорічно в Україні виявляються і ліквідуються його посіви на площі 1300 км.кв [54, с. 168].

Незаконний обіг наркотичних засобів перетворився на комерційну індустрію, яка стала невід'ємною частиною злочинної економіки. Особливої уваги заслуговують випадки так званого «додаткового прибутку» внаслідок наркобізнесу серед співробітників правоохоронної системи. Такі випадки є досить розповсюдженими і на Миколаївщині. Так, в попередньому підрозділі вже згадувалося про резонансний злочин, вчинений оперуповноваженим одного з відділів національної поліції м. Миколаїв – він організував нарколабораторію у гаражі та займався збутом амфетаміну в місті [88]. Крім того, в січні 2018 року було затримано співробітника превенції одного з підрозділів національної поліції Миколаївщини за збут наркотичної речовини «канабіс» [23].

Поширення наркотиків уже давно набуло організованих форм, і основна причина розквіту цього злочинного бізнесу полягає в його винятковій прибутковості. Важливо підкреслити, що жодний вид злочинної діяльності не може зрівнятися з наркобізнесом за рівнем прибутків. Незаконний обіг наркотичних засобів, за підрахунками експертів ООН, приносить загальний дохід понад 400 млрд. доларів на рік, що становить 8% від усієї світової

торгівлі. Ось чому наркокриміналітет невпинно активізується і в Україні. З появою стабільної гривні сюди почали завозитися важкі наркотики. А відмити «брудні» гроші у нас не становить будь-яких труднощів, бо система контролю за джерелами походження капіталів дуже слабка [54, с. 168]. Цьому також сприяє недосконалість законодавства, регламентуючого діяльність господарських структур, невідповідність правоохоронних органів до розв'язання даної проблеми, різке збільшення недержавного сектора економіки, в тому числі й у сфері здійснення зовнішньоекономічних операцій, проникнення в легальну економіку ділків «тіньового» бізнесу, інших представників кримінального середовища. При цьому злочинні групи наркоділків не обмежуються локальним рівнем (містом, районом, областю), а мають, як правило, міжрегіональний характер. Протягом останніх десятиріч спостерігається зростання організованих злочинних груп, сформованих на етнічній основі. Деякі етнічні общини, що проживають в Україні, фактично перетворилися на осередки міжнародного наркобізнесу. Їх характерною рисою є забезпечення надходження в Україні більшості контрабандних наркотиків, у першу чергу героїну, гашишу, середньоазіатської марихуани. За останні роки в кількох містах відбулися суди над нігерійцями і пакистанцями, які не тільки ввозили героїн, але й залучили до наркобізнесу своїх українських знайомих [36, с. 41].

Наступна проблема, на яку необхідно звернути уваги, це традиційне заняття незаконний обігом наркотиків організованих злочинних груп, що склалися з осіб циганської національності. У руках циганських наркогруп концентрується значний капітал, який дозволяє верхнім ланкам формувань та їх оточенню не брати особисту участь у виготовленні та збуті наркотиків. Для забезпечення власної безпеки цигани використовують найманих працівників, часто це особи з числа наркоманів або багатодітні жінки – циганки, яким наше законодавство гарантує незначне покарання, а інколи й безкарність.

На внутрішній ринок надходять також синтетичні наркотики і амфетаміни вітчизняного виробництва. Характерним прикладом є діяльність злочинних груп талановитих студентів-хіміків, наукових співробітників, які заради матеріального благополуччя створюють лабораторії з виготовлення сильнодіючих синтетичних наркотиків. Поширення наркоманії визначає також зростання рівня злочинності взагалі.

Наступною групою факторів детермінації злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків є духовно-моральні фактори. Негативні явища і процеси, що відбуваються в економічній і соціальній сферах, негативно впливають і на духовно-моральний стан українського суспільства. Частина людей втратила психологічну стійкість, і, бажаючи бути подалі від лякаючої дійсності, знаходить порятунком у наркотизмі. В середовищі різних категорій населення виникла духовна порожнеча. У молоді, яка краще адаптується до сучасних умов, але водночас відсутні життєві плани через невизначеність у багатьох питаннях близького і далекого майбутнього, це відбувається на фоні різкого зниження життєвого рівня переважної більшості громадян. Як наслідок, маємо низьку загальну культуру населення і, передусім, молоді. Звідси споживацьке ставлення до життя, незацікавленість у духовному зростанні, потяг до так званої масової культури, що ігнорує моральні цінності, насаджує розпусту і насильство. Саморуйнуюча поведінка (у тому числі вживання наркотиків) є невід'ємним елементом цієї субкультури, вона зумовлює конформізм, нездатність подолати вплив референтної групи, де вживають наркотики, легковажність в оцінці ситуації, прагнення до миттєвої утіхи, «все спробувати у житті». Поширеною помилкою є впевненість у тому, що тільки матеріально незабезпечені та нестійкі молоді люди можуть стати наркоманами. Практика показує, що найбільш нездатним до осмисленої організації вільного часу виявляються ті підлітки, чії батьки знаходяться на верхніх щаблях соціальних сходів, оскільки у них збільшується час навчання та підготовки до

дорослого життя. Нездатні до серйозного аналізу ситуації, такі підлітки починають не тільки переймати конкретні недоліки, але й відкидають прогресивні ідеї, здоровий спосіб життя, культуру, правила поведінки тощо.

Трагедія полягає ще й у тому, що нинішня «наркокультура» має фантастичну перспективу. Ментальність нинішнього покоління підлітків визначається «ввідним» для них гаслом «хто не з нами, той проти нас». Під цим девізом набирається могутня армія споживачів, де кожен наркоман сьогодні діє як агітатор, пропагандист, що кличе в новий релаксуючий стан. В обласних і районних містах України, відповідно до різного роду опитування, майже 85% молоді спробували наркотик хоча б один раз. Дослідження Харківського НДІ неврології і психіатрії свідчать, що один наркоман за своє недовговічне життя (до 40 років) втягує у вживання наркотиків до 200 осіб [9, с. 127].

Вивченню причин немедичного споживання наркотиків було присвячено низку соціологічних досліджень. Відповідно до даних Українського інституту соціальних досліджень, серед основних причин, що спонукають молодь спробувати наркотик, можна виділити такі: цікавість - 52% опитаних; вплив друзів - 37% [62].

Дуже часто серед молоді можна почути думку, що ніякої залежності від наркотиків немає. Тобто підлітки рідко коли мають повну інформацію і, можливо, біда трапляється саме через її відсутність. Відбувається це тому, що наркотики мають найбільшу привабливість серед тих речовин, які можуть принести задоволення. Вони розслаблюють, допомагають «побачити світ» іншими очима. Саме тому, напевне, їх обирає більшість. Нерідко бажання вжити наркотичні засоби виникає через міф про те, що вони є ідеальним засобом підвищення сексуальної активності, тому широко використовуються для привернення малознайомого партнера до інтимної близькості, що іноді набуває форми грубого розбещування. Споживачі наркотиків не знають, як

правило, що розплата за так званий «кокаїновий секс» настає досить швидко. Підраховано, що серед чоловіків, які вживають кокаїн, 85% – імпотенти.

Крім того, останніми роками спостерігається небезпечна тенденція зростання впливу так званих інформативних факторів наркозлочинності. Практика свідчить про те, що в країні немає достатньої антинаркотичної пропаганди, але зате є пропаганда наркотиків. Сучасні комунікативні канали інформації, що є важливими складовими сучасної культури суспільства, необхідно визнати детермінантами (прямими або непрямими), які схиляють окремих осіб до незаконної діяльності, пов'язаної з наркотичними засобами [78, с. 238]. У засобах масової інформації часто можна почути про регулярне споживання наркотичних засобів зірками шоу-бізнесу, спорту, які являються кумирами для підлітків. Так само в гонитві за сенсацією або прагненні до завоювання рекламного ринку деякі ЗМІ пропагують споживання наркотиків як аксесуара сучасного стереотипу поведінки, необхідного засобу зняття стресу або мобілізації творчих чи фізичних сил. Дуже поширеною є пропаганда вживання наркотиків, яка ховається за новими культурними течіями. У всесвітній інформаційній мережі Інтернет можливо не тільки ознайомитися з наркотиками, але й отримати докладну інформацію щодо їх виготовлення, вживання, характеристик тощо [51]. На багатьох сайтах всесвітньої мережі можна зустріти заклик до легалізації «легких» наркотиків [24].

Зусилля наркоділків у напрямку створення і розширення попиту на наркотики шляхом використання ЗМІ, про що вже говорилося, спрямовані на залучення до споживання наркотиків неповнолітніх і осіб молодого віку, у тому числі з використанням агентури з наркоманів, безкоштовної для початку роздачі наркотиків у навчальних закладах тощо. При цьому треба мати на увазі винятково високу прибутковість наркобізнесу, в якому прибуток доходить до 1000 % на вкладену суму. Для цілеспрямованого формування «чорного» ринку наркотиків використовується і мережа казино, нічних клубів, барів,

контрольованих наркодїлками чи взаємодїючими з ними організованими злочинними структурами іншого профїлю [51, с.387-388].

Досить розповсюдженим сучасним способом інформування про продаж наркотиків є написи реклами інтернет-месенджерів, через які поширюються наркотичні засоби, на парканах і будівлях. Так, наприклад, працівники Миколаївської міської адміністрації регулярно звітують про знищення таких написів [86].

Наступною не менш важливою групою факторів детермінації наркозлочинності є медичні фактори. Серед осіб, які почали немедичне вживання наркотичних засобів, переважно у віці старше 25 років велику частинку становлять ті, для кого таке вживання стало неусвідомленим з тих чи інших причин. Так, виникненню пристрасті до наркотичних засобів може сприяти бажання лікарів допомогти тим, хто страждає від безсоння і головний біль. Фактично всі снодійні, заспокійливі і знеболюючі препарати містять у собі барбітурати. Особи, які почали приймати, наприклад, снодійне за рекомендацією лікаря, не усвідомлюють тієї небезпеки, яка їм загрожує. Вони постійно збільшують дозу снодійного, бо попередня вже не дає бажаного результату, і такі хворі починають приймати барбітурати не тільки на ніч, а й удень, як заспокійливе, і зрештою потрапляють у фізичну залежність від них. Слід згадати і про те, що наявність у сім'ї важкохворого, змушеного приймати наркотиковмісні лікарські препарати, тягне за собою наркозалежність самого хворого, а інколи сприяє втягуванню у немедичне вживання таких препаратів найближчих родичів.

Відсутні достатньо ефективні методики своєчасного виявлення фактів споживання наркотиків, лікування від наркозалежності, психологічної і соціальної реабілітації хворих. Адже навіть усунення фізіологічної наркозалежності не вирішує справи, якщо не усунуто психологічну залежність,

що штовхає на рецидив. Тому повне одужання і реабілітація наркомана настає дуже рідко. В інших випадках вдається домогтися лише тимчасової ремісії.

До 2008 року однією з проблем, що безпосередньо впливала на наркотизацію населення, було поширення лікарських препаратів на основі «трамадолу», що за своїм впливом на людський організм не відрізняється від наркотиків і призводить до стійкої залежності. Через недоліки в нормативних актах МОЗ України безрецептурне розповсюдження лікарських засобів на основі вказаної речовини набуло катастрофічних масштабів і, фактично, не підпадало ані під ознаки правопорушення, ані під ознаки злочину. Пізніше у зв'язку зі змінами в цих нормативних документах ситуацію вдалося врегулювати. Крім того, кожен медичний заклад, навіть фельдшерський пункт у сільській місцевості, має наркотиковмісні лікарські препарати для обслуговування населення. Один із найпоширеніших препаратів такої дії – морфін, менш поширений – фентаніл. Недостатній контроль та облік цих препаратів, порушення певних правил їх використання сприяє вчиненню злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів [65].

Варто підсумувати, що з'ясування під час розслідування всіх об'єктивних і суб'єктивних обставин, або факторів детермінації, є основою для винесення справедливого вироку, а також для забезпечення індивідуалізації і диференціації покарання в процесі його виконання. Тож, установлення усіх цих факторів сприятиме правильному застосуванню норм кримінального закону, подальшому вдосконаленню юридичної практики в галузі дізнання, слідства, судового розгляду, виконання покарання і попереджувальної діяльності взагалі.

РОЗДІЛ 3. ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИКІВ.

3.1. Загальносоціальне попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.

Серед заходів боротьби зі злочинністю певне значення мають загальносоціальні заходи, спрямовані на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин та на оздоровлення соціального середовища людини. Проблема попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків повинна вирішуватися в руслі боротьби зі злочинністю взагалі. Обов'язковою передумовою успіху в реалізації заходів, спрямованих на попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків зокрема і всієї злочинності взагалі є досягнення якісно іншого стану нашого суспільства, в якому людина повинна мати міцний життєвий статус. Для цього необхідно зробити істотні перетворення у найважливіших сферах суспільного життя з урахуванням при цьому інтересів усіх верств суспільства. Для попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків необхідно реалізувати комплекс соціально-економічних, політичних, організаційно-управлінських, виховних, технічних, правових та інших заходів. Загальносоціальне попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків визначається трьома найважливішими складовими, які породжують саме цей вид антисоціальної поведінки – це економічна, соціальна і моральна. Виходячи з цього, виділяється три сфери, в яких необхідно передусім здійснювати попереджувальну роботу на загальносоціальному рівні: економічна, соціальна і морально-психологічна.

В економічній галузі першим і головним напрямком попередження злочинності є подолання безробіття. Згідно з даними американських фахівців, між рівнем безробіття і кількістю засуджених до позбавлення волі існує

практично пряма залежність [30]. Крім того, чисельні дослідження свідчать, що близько 78% злочинців у сфері незаконного обігу наркотиків є безробітними. А можливість здобути злочинним шляхом доходи, які чесною працею заробити неможливо, штовхає людей займатися незаконним обігом наркотиків (наприклад, сільських мешканців на культивування снотворного маку), що приносить значний доход. Тому дійовою перешкодою на шляху злочинності повинно стати максимальне відновлення робочих місць, вчасна виплата заробітної плати, пенсій, інших видів соціальної допомоги, надання робочих місць молоді. Злочинному «заробітку» необхідно протиставити легальні можливості працювати. Крім цього, безробіття пов'язане з таким соціальним явищем, як вимушена міграція населення. Переважна більшість мігрантів - люди молодого віку. З відривом від постійного місця проживання в пошуках роботи на новому місці часто втрачаються зв'язки з рідними і близькими, знижується ефективність впливу сім'ї на поведінку і духовний світ людини, тобто «знімається» важлива форма соціального контролю, що не завжди позитивно позначається на житті людини. Молоді люди – мігранти, які не мають достатнього життєвого досвіду, стійких поглядів і переконань, часом не можуть протистояти негативним впливам і знайти вихід із складної життєвої ситуації в період адаптації на новому місці [4, с.134]. З метою подолання цих негативних явищ необхідно на загальнодержавному і регіональному рівнях вжити заходів, спрямованих на вдосконалення управління процесами міграції, надання їм організованих форм, зменшення фактів бродяжництва, що можна зробити в межах розробки і впровадження спеціальних програм. Над цими документами повинні працювати фахівці та має бути передбачене достатнє фінансування, визначені пріоритети завдань і напрямів роботи.

Наразі КМ України схвалив Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 року, в якій зазначається, що внутрішня міграція в Україні, яка могла б бути альтернативою зовнішній міграції, здійснюється поза

планами і програмами регіонального розвитку. Вона спрямована до найперспективніших з точки зору умов життя та працевлаштування регіонів, насамперед до столиці, формується з найактивніших представників сільської місцевості та депресивних регіонів, що звужує перспективи їх розвитку, посилює регіональні диспропорції [75]. У разі сприятливої ситуації щодо виконання заходів, передбачених в цьому документі, зміни будуть відчутні в усіх регіонах України, зокрема, і на Миколаївщині, адже за даними Державної служби статистики України, на території Миколаївської області протягом останнього часу зберігається стійка тенденція міграційного скорочення, тобто кількість виїжджаючих осіб з області значно перевищує кількість прибулих [60].

Особливої турботи держави вимагає соціальна сфера і, насамперед, сім'я. Криміногенні нахили особистості злочинця у сфері незаконного наркообігу в переважній більшості випадків пов'язані з недоліками сімейно-побутових відносин, прорахунками у виховній роботі, матеріальною незабезпеченістю сім'ї батьків і власної сім'ї. Проблема наркотиків може торкнутися як багатих, так і бідних сімей, різниця лише в тому, що діти з багатих родин вживають дорогі наркотики, а діти з бідних родин – ті, що дешевше. Дослідження свідчать, що 40% злочинців відзначили, що вирости у неблагополучних сім'ях. Зростаючи на ґрунті негативних явищ у сім'ї і найближчому соціальному оточенні, наркоманія ніби відтворює і ще більше загострює їх, призводячи до практично повної дестабілізації сім'ю і шлюб, а тим самим і нормальне відтворення населення і соціалізацію особистості. Існує очевидний зв'язок між фізичним, психологічним, сексуальним насильством над дітьми, поганим ставленням до них і наявністю в сім'ї наркологічних хворих. У таких сім'ях у дітей підвищений ризик захворювань, порушень розвитку і соціальної адаптації. У цій сфері роботу необхідно вести у декількох напрямках одночасно.

Перший напрямок – це виховна робота з підростаючим поколінням, допомога батькам у вихованні дітей. Батьки через зайнятість приділяють

недостатню увагу вихованню дітей. Тут основний тягар лягає на школу. Але шкільний вчитель надто перевантажений викладацькою роботою, щоб на додаток до неї займатися ще позакласною виховною роботою. Тому доцільно в середніх школах, професійних училищах запровадити штатну одиницю педагогів-вихователів, звільнених від навчальних занять. Такі педагоги потрібні, починаючи з молодших класів. Звільнений від навчального навантаження педагог-вихователь міг би вивчати життя підлітків, займатися з ними у вільний від занять у школі час, формувати і впливати на їх інтереси, умови життя, надавати допомогу батькам у вихованні дітей. У зв'язку з цим необхідно належну увагу приділяти підготовці в середніх спеціальних і вищих навчальних закладах кадрів за спеціальністю педагог-вихователь.

Другий напрямок – захист інтересів незаможних громадян, у тому числі матеріальна та інша допомога малозабезпеченим сім'ям, оскільки саме матеріальна забезпеченість є тим фактором, який спричиняє обрання людиною злочинного шляху. Третій напрямок – зважена політика у сфері планування сім'ї і зміцнення сімейних засад. Багатьом сім'ям абсолютно незнайомі, а якщо знайомі, то недоступні, програми планування сім'ї. А, як відомо, багатодітність – не завжди благо в непростих економічних умовах сьогодення. Центри планування сім'ї повинні бути доступні всім бажаючим. Крім того, потрібна служба сім'ї, де можливо було б отримувати консультації і допомогу з широкого кола питань, наприклад, психотерапевтичну допомогу особам, у кого в сім'ях є наркомани. Необхідно взяти на озброєння також консолідацію сімей за громадським (національним) принципом, наприклад, шляхом проведення сімейних обцинних свят, створення недільних шкіл.

Четвертий напрямок – боротьба з алкоголізмом, корекція психічних захворювань. Це дуже важкий напрямок роботи, який вимагає великих зусиль і витрат. Передусім необхідне створення розгалуженої державної мережі лікувальних установ такого профілю; здійснення, аж до примусового,

своєчасного лікування осіб, що страждають на цей недуг, прийняття спеціальних державних програм боротьби з наркоманією, пияцтвом, алкоголізмом. Крім того, заборонити у громадських місцях і в засобах масової інформації рекламу тютюнових і алкогольних виробів, розгорнути могутню антирекламу, роз'яснювальну роботу серед населення. Доцільно передбачити і спрощений порядок обмеження дієздатності алкоголіків і наркоманів.

Важливу роль у справі оздоровлення і вдосконалення суспільних відносин відіграють різні програми (плани) економічного і соціального розвитку, що приймаються як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях [33; 78; 79]. У цих програмах передбачається широкий спектр заходів, спрямованих на забезпечення гарантованих Конституцією України прав громадян, у тому числі на працю, відпочинок, отримання освіти та професійної підготовки і перепідготовки, охорону здоров'я, материнства і дитинства, підтримку соціально незахищених верств населення з боку держави, гідний рівень життя для себе і своєї сім'ї, запобігання масовому безробіттю і забезпечення повної зайнятості населення. Безперечно, це необхідні програми. Однак проблема полягає в тому, що заходи фінансуються, закладені в них, як правило, не в повному обсязі або, навіть, за залишковим принципом.

Серед таких програм, чинних на території Миколаївської області, варто виділити такі: Обласна Комплексна програма профілактики злочинності та вдосконалення системи захисту конституційних прав і свобод громадян у Миколаївській області на 2017-2021 роки; Програма розвитку фізичної культури і спорту в Миколаївській області на 2014-2018 роки; Обласна Цільова програма з протидії ВІЛ-інфекції/ СНІДу на 2015-2018 роки; Програма «Молодь Миколаївщини» на 2016-2020 роки тощо. Варто вказати на те, що на сьогодні ці програми виконуються не в повному обсязі, а їхній зміст потребує перегляду у зв'язку зі змінами в економічно-соціальній сфері.

У політичній сфері антикриміногенний заряд несуть заходи, спрямовані на утвердження власне демократичних принципів побудови національної державності. Довгий час під закликами до безмежної демократії впроваджувалася практика виведення керівників державних органів, регіональних і галузевих органів влади і управління з-під відповідальності перед виборцями, широкою громадськістю. Вважаємо, що в цій сфері антикримінальними заходами є: багатопартійність, продуманий механізм розподілу влади в державі, звітність відповідальних посадових осіб перед народом, декларування прибутків осіб, які посідають ключові пости в державі, прийняття найважливіших державних програм економічного і соціального розвитку з урахуванням думки громадян України, проведення зваженої політики у вирішенні національних питань тощо.

На тлі кризи соціальної сфери має місце втрата соціальних орієнтирів. Соціалістична система цінностей, що існувала протягом багатьох десятиліть, самоліквідувалася, а нова й досі не сформувалася. Держава, церква, інші суспільні інститути мають украй незначний вплив на формування системи суспільних поглядів основної частини населення. Особливо це стосується неповнолітніх та молоді. Опинившись без уваги держави та суспільства, вони відчують себе «зайвими людьми». Тому наркоманія сприймається багатьма з них як спосіб «суспільного самогубства», відхід від суспільства, яке їх не потребує і для якого вони є зайвими, не затребуваними.

Держава і суспільство в цілому зобов'язані негайно повернутися до проблем зайнятості молоді. З цією метою необхідно розробити і прийняти реальну державну програму зайнятості або соціальної влаштованості, забезпечення молоді. Зрозуміло, що для цього потрібні кошти. Тому держава повинна вирішити, що важливіше: економія коштів і їх вкладання в інші програми, не завжди повною мірою продумані і виправдані, чи здоров'я, майбутнє нації [19].

Необхідно також із максимальною віддачою використовувати всі наявні палаци культури, клуби, бібліотеки, концертні зали, стадіони для розгортання виховної, культурно-масової роботи, а також створювати нові такі заклади. У державних та місцевих бюджетах для вказаних потреб необхідно виділятися достатні асигнування. Потрібно залучати для створення центрів організованого дозвілля населення і комерційні структури, різні добродійні організації, фонди, громадські об'єднання. Їхнє антикриміногенне значення є очевидним, оскільки вони організують і наповнюють змістом стихійне вуличне дозвілля дітей та підлітків, допомагають знайти друзів за інтересами, забезпечувати вибір занять, у тому числі і для осіб із невисоким культурним рівнем, значно полегшують соціальний контроль за їх поведінкою. Нагальною є необхідність відродження позитивного досвіду організації дозвілля підростаючого покоління. Попереджувальне значення має також розширення мережі дитячих, спортивних і трудових таборів.

Демонстративно зневажливому ставленню до загальноприйнятих норм поведінки, культові сили, наживи, лихослів'я, насильства потрібно протиставляти здоровий спосіб життя, справжню справедливість, а не самосуд, так звану «справедливу» розправу. З урахуванням цього повинні бути розставленні правильні акценти в роботі з морального формування підростаючого покоління [1, с. 253]. Вміло організована пропаганда спроможна забезпечити активне розвінчання антисупільних норм, звичок, традицій, «героїв» злочинного світу і націлювати людину на справжні ціннісні норми. При цьому особливу роль у морально-психологічному формуванні людини повинна відігравати культурна спадщина нації. Загалом піднесення культурного рівня народу є важливим внеском у вирішення завдання обмеження злочинності.

Загальносоціальний напрямок у попередженні злочинності діє і в правовій сфері суспільних відносин. Правова сфера боротьби зі злочинністю

представлена декількома основними аспектами діяльності. Один із них – вдосконалення законодавства, яке хоча прямо і не націлене на попередження злочинності, однак має своїм завданням правове врегулювання інших суспільних відносин. Ще один аспект – наукові фундаментальні та прикладні розробки в галузі боротьби із злочинністю. Загальносоціальні заходи в правовій сфері є особливо важливими для попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, оскільки особи, які мають намір, припустимо, на збут наркотичних засобів, повинні знати, наскільки суворими будуть для них кримінально-правові наслідки у разі вчинення такого злочину. Ще непоодинокими є випадки, коли злочинці вважають своє діяння незначним.

Крім того, реалізація загальносоціальних заходів попередження злочинності взагалі створює необхідні підстави для застосування спеціально-кримінологічних заходів попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.

3.2. Державно-правовий вплив на сферу незаконного обігу наркотиків.

Розглядаючи державний вплив на наркозлочинність, в першу чергу, слід зауважити, що цей вплив здійснюється в межах спеціально-кримінологічного попередження. Заходи спеціально-кримінологічного попередження повинні органічно доповнювати заходи загально-соціального попередження. Для їх реалізації держава має виділяти певні фінансові ресурси. Ці заходи повинні виконуватися не тільки правоохоронними органами, але й іншими державними, недержавними органами та інститутами із залученням громадськості. Зміст запобіжної діяльності злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків зумовлюється декількома критеріями, а саме: часовим етапом або стадією розвитку злочинної діяльності і навіть до початку її здійснення; людським чинником – особистістю винного; зовнішніми об'єктивними обставинами;

методами, що застосовуються на даному етапі роботи, і суб'єктами, що беруть участь в реалізації арсеналу превентивних заходів.

Кримінологічна профілактика посідає домінуюче місце в системі спеціально-кримінологічного попередження злочинності. Цей напрямок роботи із своєчасного попередження виникнення і обмеження поширення криміногенних чинників, які вже детермінують або надалі будуть зумовлювати злочинність у сфері незаконного обігу наркотиків, відіграє велику роль. На практиці профілактичних заходів уживають тоді, коли спосіб життя особи, її погляди, установки, звички або ж оточення, в якому вона перебуває, свідчать про те, що для неї не виключений у майбутньому злочинний спосіб поведінки, іншими словами, у особи є схильність до вчинення злочину. При цьому необхідно зауважити, що профілактика дозлочинної поведінки осіб, що вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотиків за своїм змістом багато в чому збігається з аналогічними напрямками роботи із запобігання іншим видам злочинів. Крім того, профілактика злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків повинна бути спрямована не лише на корекцію поведінки, способу життя, морально-психологічних характеристик потенційних злочинців цього виду злочинів, їх оточення. Серед профілактичних заходів попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків особливо слід виділити заходи інформаційно-виховного, соціально-психологічного, лікувально-профілактичного, соціально-адаптаційного, організаційно-управлінського та правового характеру. Розглянемо деякі профілактичні заходи.

По-перше, попередження у сфері незаконного обігу наркотиків повинно здійснюватися за допомогою заходів інформаційного характеру. Так, завдяки засобам масової інформації (телебаченню, радіо, пресі) населення інформується про способи вчинення вказаних злочинів, про випадки злочинних діянь у певному місці, в певний час. Повідомлення про судові процеси над злочинцями, про діяльність правоохоронних органів має велике попереджувально-виховне

значення. Необхідно підкреслювати роль свідків у попередженні злочинів, наголошувати на тому, зазначати, що активний свідок – це значна допомога державним органам у розкритті злочинів [82, с. 70]. Крім того, ЗМІ, як найбільш масова форма правової пропаганди, багато в чому впливають на формування правосвідомості людей. Але, на жаль, інформація, що подається в деяких джерелах, завдає більше шкоди, ніж користі: автори публікацій, телепередач у деталях описують різні способи виготовлення наркотичних засобів, способи вживання, свідомо роблять із злочинців «видатних» особистостей, сіють невіру в ефективну діяльність правоохоронних органів, культивують – нездоровий інтерес до лиходійств і віру у винятковість злочинців. Звичайно, що є й дійсно гідні друковані видання і телепередачі. Інформувати населення про злочинність у сфері незаконного обігу наркотиків також повинні і правоохоронні органи, і навчальні заклади. Доцільно видавати листівки, пам'ятки про шкідливість наркотичних засобів, про ознаки наркотичного сп'яніння та адреси і телефони установ, куди анонімно можна звернутися у випадках цього недугу. Такі листівки можна розміщувати на дверях під'їздів будинків, стендах, опускати в поштові скриньки мешканцям, роздавати в школах, на підприємствах та установах.

Саме такі заходи пропонувалося вживати учасниками круглого столу на тему «Всебічне протистояння наркотизації суспільства», який проводився в Миколаївській обласній державній адміністрації в 2016 році. Учасники обговорили варіанти проведення рекламної кампанії щодо популяризації здорового способу життя – рекламні ролики, білборди, листівки. Інша сторона – знищення пропагандистських написів реклами сайту торгівлі наркотиками на будівлях та прижитлових територіях. Слід додати, що організатором цього круглого столу виступала громадська організація реабілітації наркоманів «Джерело» [49].

Одним із поширених і важливих засобів правової пропаганди і джерел обізнаності громадян про ті або інші види злочинів є лекційна робота, що включає проведення зборів, бесід, зустрічей, лекцій за участю працівників суду, прокуратури, органів внутрішніх справ, адвокатури, вчених-правників. Без сумніву, інформація практичних і наукових працівників про кримінальну обстановку у певному районі, населеному пункті, про розкриті злочини, найбільш поширені злочини на певній території, про основи кримінального права, а головне – рекомендації, як не стати жертвою цього виду злочину, викличе інтерес у громадян. Таку роботу доцільно проводити з громадянами за місцем проживання, в трудових колективах, навчальних закладах, особливо серед учнів середніх і старших класів, професійно-технічних училищ.

Програми, що акцентують увагу на негативних наслідках наркотизму, виявилися малоефективними, а програми, котрі роблять акцент на навчанні «адаптивному стилю життя, навичкам спілкування, критичному мисленню, умінню приймати рішення і протистояти в ситуаціях пропозиції наркотичних речовин тощо» показали свою ефективність. Кримінологічна інформованість громадян прямо пов'язана з правовим вихованням, що є складовою частиною загального процесу виховної роботи. Правове виховання передбачає ознайомлення з основними законодавчими положеннями, формування у населення поваги до права і закону, вироблення вміння і навичок користуватися нормами права, але головне у правовому вихованні – це формування непримиренності до злочинних діянь і осіб, які їх вчиняють, на вироблення активної громадянської позиції. Про упущення у правовому вихованні свідчить той факт, що абсолютно всі особи, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за недонесення про незаконні дії з наркотичними засобами, вважали, що в їхніх діях відсутній склад злочину. Крім того, серед винних, що вчинили злочини, передбачені ст. 309 КК України («Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних

засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту»), особливо серед осіб молодого віку, зустрічалися такі, які вважали, що їхні дії, наприклад, незаконне зберігання наркотичних засобів для особистого вживання не караються законом. Зі шкільної лави основам правового виховання повинна приділятися найпильніша увага.

Окремої уваги вимагає робота з неповнолітніми, які дуже часто стають потерпілими від незаконного обігу наркотиків унаслідок своєї безтурботності, необачності, зайвої довірливості, а також бажання самоствердитися в компанії своїх однолітків. Батьки або особи, які їх замінюють, повинні піклуватися про безпеку своїх дітей: пояснювати і постійно нагадувати дитині, щоб вона під жодним приводом не піддавалася умовлянням спробувати наркотики; придивлятися до друзів і знайомих своєї дитини, особливо до старших за віком. Так, Ч. Беккарія, відзначав, що виховання – найбільш важливий, але й важкий засіб запобігання злочинності [11, с. 106].

Наступною групою профілактичних заходів спеціально-кримінологічного рівня є заходи соціально-психологічного характеру. Становлення особи майбутнього злочинця у сфері незаконного обігу наркотиків, як і законослухняної людини, відбувається, як відомо, в сім'ї, школі, під впливом найближчого побутового, дозвільного оточення. Саме в цих ланках соціалізації людини під впливом несприятливих чинників закладаються «ключові» морально-психологічні якості особи майбутнього злочинця у сфері незаконного обігу наркотиків, які надалі зумовлюють його спрямованість, життєві орієнтири, позиції, потреби. Тому пильна увага повинна приділятися профілактиці девіантної поведінки в цих ланках соціалізації людини і передусім – обстановці в сім'ї, сімейному вихованню, оскільки близько 40% злочинців у сфері незаконного обігу наркотиків походять із неблагополучних сімей. Без наполегливої діяльності держави і суспільства щодо забезпечення сприятливих умов розвитку підростаючого покоління успішне запобігання злочинів у сфері

незаконного обігу наркотиків є неможливим. З огляду на це перше завдання, яке необхідно вирішити, це максимально виявити сім'ї, в яких діти і підлітки зазнають якогось криміногенного впливу. Тут є ряд труднощів. Одна з них полягає в тому, на кого конкретно покласти обов'язок займатися своєчасним виявленням і обліком таких сімей, а інша – в тому, що не завжди легко визначити, чи зазнає неповнолітній несприятливого впливу, оскільки зовні сім'я може справляти сприятливе враження: у дитини є мати і батько, матеріальний достаток, нічим зовні поведінка підлітка не виділяється тощо.

Велику увагу профілактичній роботі приділяють недержавні громадські організації. Так, наприклад, на території Миколаївської області здійснює превентивну роботу Миколаївській місцевий благодійний фонд «Вихід». Варто зазначити, що окрім профілактичної роботи серед наркоманів та осіб, які схильні до вживання наркотиків, працівниками вказаного фонду надається допомога також особам, хворим на ВІЛ/СНІД, гепатити та ін. Робота таких організацій полягає у реалізації проектів щодо виявлення осіб, які потребують допомоги, та робота з ними професійних спеціалістів – медиків, психологів, працівників соціальних служб тощо. Таких громадських організацій на території Миколаївської області декілька, окрім вищевказаної варто виділити такі: Миколаївська обласна громадська організація «Батьки в захист дітей від наркоманії та СНІДу «Спадщина»; Миколаївська обласна жіноча громадська організація «Матері проти наркотиків»; Громадська організація «Батьки проти наркотиків плюс»; Громадська організація «Наркологічний центр Друге дихання»; Громадська організація «Стоп наркотик»; Громадська організація «Реабілітаційний центр для залежних від наркотиків та алкоголю «Новий початок» та інші.

Виявленням і постановлянням на профілактичний облік неблагополучних сімей доцільно займатися декільком органам одночасно, наприклад, державній службі сім'ї, дільничним інспекторам, кримінальній міліції у справах

неповнолітніх, службам у справах неповнолітніх, органам опіки та піклування, органам освіти тощо. Ці органи повинні взаємодіяти, обмінюватися інформацією, координувати свою діяльність, щоб спільними зусиллями могла бути створена база даних на ті сім'ї, які вимагають пильної уваги з боку державних органів і громадськості. У бесідах із дільничними інспекторами було з'ясовано, що спеціального обліку неблагополучних сімей у підвідомчому їм районі не ведеться. Фіксуються лише випадки серйозних правопорушень, а в конфлікти на сімейно-побутовому ґрунті дільничні інспектори практично не втручаються. У зв'язку з цим велику допомогу у виявленні неблагополучних сімей може надати громадськість – сусіди, яким буває відома обстановка в сім'ї.

Друге завдання, що вимагає свого вирішення при проведенні профілактичних заходів з метою усунення сімейного неблагополуччя, полягає в тому, щоб визначити, які конкретно заходи і відносно кого необхідно здійснювати, щоб нейтралізувати негативний вплив на особистість підлітка. Враховуючи обстановку, що склалася в сім'ї, можливе вжиття заходів відносно батьків, інших повнолітніх членів сім'ї, в тому числі лікування їх від алкоголізму, наркоманії, притягнення до відповідальності за втягування неповнолітніх у зайняття бродяжництвом, жебрацтвом, злочинною діяльністю, відібрання у них дітей без позбавлення батьківських прав або з таким позбавленням. Заходи, що вживаються відносно самих дітей і підлітків, можуть полягати в направленні їх до спеціальних виховних установ: дитячих будинків, інтернатів, дитячих будинків сімейного типу, прийомних сімей, загальноосвітніх шкіл і професійних училищ соціальної реабілітації неповнолітніх органів освіти, центрів медико-соціальної реабілітації неповнолітніх органів охорони здоров'я, літніх спортивних, трудових таборів; забезпеченні підлітків роботою тощо. Трапляються випадки, коли необхідно провести профілактичну роботу щодо всієї сім'ї – підлітків, їх батьків, інших родичів, оскільки одночасне накладення матеріальних ускладнень і конфліктної

обстановки в сім'ї може сприяти вчиненню неповнолітніми злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.

Напружена криміногенна обстановка в сім'ї може скластися і у дорослої, соціально зрілої людини. У таких випадках спектр профілактичних заходів може бути дуже широким: від надання психотерапевтичної допомоги такій собі (втручання в кризові ситуації відповідних органів) до зміни його місця проживання. Але тут завдання полегшується тим, що доросла зріла людина майже завжди сама спроможна визначитися щодо виходу з ситуації, що виникла.

Результати різноманітних вітчизняних та зарубіжних досліджень, свідчать про те, що серед наркоманів є значна кількість осіб, у яких спостерігаються психічні відхилення різної етіології, що не виключають осудності. 8–10 % наркоманів страждають на шизофренію в початковій стадії. У цих випадках збільшується хвороблива замкнутість, наростають розладнаність, дезінтеграція особистості. Дослідження, проведені генетиками, показали, що наркоманія успадковується. Діти наркоманів можуть мати психічні або фізичні дефекти, що також перейдуть у спадок. Цей факт говорить про необхідність якісного поліпшення діагностики і корекції, лікування психічних аномалій з використанням сучасних досягнень психотерапії, психіатрії, про недостатність спеціальних експериментально-психіатричних досліджень, які допомагають установити приховані ознаки порушень психіки людини і можуть бути застосовані в діагностичних цілях.

Саме тому лікувально-профілактичні заходи повинні включати діагностику психічних захворювань, починаючи з раннього віку; вибір найбільш ефективних засобів медичної допомоги; розробку індивідуальних реабілітаційних програм для осіб, які страждають на ці захворювання; надання допомоги в побутовому і трудовому влаштуванні; застосування примусового лікування; усунення з навколишнього середовища психотравмуючих чинників,

допомога у вирішенні конфліктів, що виникають; розробку і застосування методів контролю агресивної поведінки особи. При цьому мають не лише виявлятися змінені хворобою особистісні властивості людини, але й зберігатися ті корисні компоненти особової діяльності, які будуть враховуватися під час психокорекційної роботи [7, с. 14]. Крім того, повинна бути налагоджена робота правоохоронних органів з медичними установами цього профілю, а також особами, які здійснюють індивідуальне шефство, опіку над тими, хто має психічні відхилення.

Поряд з цими заходами повинні застосовуватися соціально-адаптаційні заходи. Ці заходи спрямовані на профілактику рецидиву взагалі і злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків зокрема. Профілактику рецидиву необхідно починати ще під час перебування особи в місцях позбавлення волі. Велике значення при цьому щодо робота по підготовки засудженого до життя на волі. В індивідуальній роботі із засудженим потрібно робити акцент на збереженні сім'ї засудженого, всіляко вітати укладення засудженими шлюбів під час перебування в місцях позбавлення волі, оскільки сім'я має велике значення для їх соціальної адаптації. Саме наявність сім'ї полегшує входження в нову соціальну обстановку, крім того, набагато легше вирішуються питання побутового влаштування. До того ж, частіше за все, саме члени сім'ї сприяють працевлаштуванню колишнього засудженого, нерідко ще задовго до звільнення домовляються про місце його роботи [83, с.40]. Роботу з профілактики рецидиву, розпочату ще під час відбування покарання, необхідно продовжувати і після звільнення особи. Там, де перехід від ув'язнення до волі відбувається з підтримкою і допомогою з боку державних органів і громадських організацій, імовірність рецидиву зменшується. Йдеться про сприяння у працевлаштуванні, розв'язанні житлового питання, в налагодженні побуту. Доцільно, щоб звільнена особа міг якомога швидше працевлаштуватися з урахуванням отриманої в колонії спеціальності. При такому підході не втрачаються набуті в колонії

трудові навички. Багато з тих, хто раніше вчиняв злочини і знову вчинив злочин у сфері незаконного обігу наркотиків, відзначили, що після звільнення з місць позбавлення волі за вчинення попереднього злочину хотіли знайти роботу, однак в умовах безробіття і настороженого ставлення до них з боку трудового колективу, їм це не вдавалося. Допомога у працевлаштуванні з боку державних органів їм не була надана, і вони знову вимушені були повернутися до вчинення злочинів. Місцевим органам влади доцільно було б ухвалити рішення про квотування робочих місць для осіб, звільнених з установ виконання покарань, на підприємствах державної і колективної форм власності.

Варто зауважити, що особа, яка звільнилася після відбування покарання у вигляді позбавлення волі, особливо за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, часто зустрічає недовірливе, насторожене і навіть негативне ставлення з боку навколишніх. Для більш успішної соціальної адаптації самотніх звільнених необхідно забезпечувати соціальним житлом. Безумовно, це дуже дорогий захід, але звільнений буде відчувати себе більш захищеним, упевненим, і, крім того, у нього не буде спокуси розв'язати свої матеріальні проблеми за рахунок навколишніх людей, які мешкають у спільному з ним приміщенні. Велику роль у процесі адаптації звільнених здатні відіграти добродійні та релігійні організації. Вони можуть не тільки сприяти переоцінці людиною тих або інших цінностей, але й допомогти у забезпеченні її одягом, їжею, духовною літературою, іншими необхідними речами, у працевлаштуванні, навіть у розв'язанні житлового питання.

Забезпечення роботою і житлом, створення нормальних матеріально-побутових умов є дуже важливими передумовами для успішного вирішення найважливіше завдання – попередження рецидиву [92, с. 201]. Однак успіх у роботі з попередження рецидиву може бути досягнутий лише тоді, коли турбота і допомога поєднуюватимуться із наглядом і контролем щодо таких осіб. У попередженні рецидиву злочинів велику роль покликаний відіграти

адміністративний нагляд за певними категоріями звільнених із місць позбавлення волі. Адміністративний нагляд не є покаранням або його продовженням, він сприяє попередженню повторних злочинів з боку раніше засуджених осіб, шляхом систематичного контролю за ними і виховно-профілактичного впливу на них [1, с. 193].

Міжнародна спільнота й Україна встановлюють правові основи діяльності у сфері протидії незаконному обігу наркотиків з метою охорони здоров'я громадян, державної і громадської безпеки. Національне законодавство про незаконний наркообіг складається з норм, що містяться в міжнародних договорах, ратифікованих Україною – Женевській Конвенції «Про заборону незаконної торгівлі наркотичними засобами» 1935 р., «Єдиній конвенції про наркотичні засоби» 1961 р., «Конвенції про психотропні речовини» 1971 р., «Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин» 1988 р.; Кримінальному кодексі України, Кодексі України про адміністративні правопорушення; Законах України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» від 15 лютого 1995 р., «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995р., «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 р.; Постанові КМ України від 3 січня 1996 р. №7 «Про затвердження про порядок здійснення діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»; Концепції реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів і деяких інших законодавчих актах України, указах Президента України, постановах Уряду України, актах міністерств і інших органів виконавчої влади, що мають нормативно-правовий характер, а також нормативно-правових актах місцевого самоврядування [25; 38]. Недержавні організації та об'єднання не мають права здійснювати

регулювання діяльності у сфері незаконного обігу наркотиків і в галузі протидії йому.

Прийнята під егідою ООН Єдина Конвенція про наркотичні засоби 1961 р. із Поправками, внесеними до неї відповідно до Протоколу 1972 р., об'єднала більшість документів, що діяли у сфері незаконного наркообігу [25]. Основні зусилля спрямовувалися на поступове створення і посилення мережі адміністративного контролю, першочерговим завданням якої стало регулювання пропозиції і руху наркотиків із метою обмеження їхнього виробництва, імпорту й експорту такою кількістю, що є необхідною для законних медичних і наукових цілей. Менш докладно Конвенція торкається заходів щодо попередження зловживання наркотичними засобами. Практичні заходи в галузі профілактики Конвенцією не конкретизуються. Згадується тільки необхідність раннього виявлення фактів зловживання наркотичними засобами поряд із лікуванням, вихованням відповідних осіб, відновленням їхньої працездатності, поверненням їх у суспільство, спостереженням за ними після лікування. Сторони повинні сприяти підготовці кадрів для цих цілей і вживати заходів для ознайомлення населення з проблемами зловживання наркотичними засобами і його запобігання. У такий спосіб Конвенція надає країнам самостійність у частині вибору форм лікування і профілактики наркологічних захворювань, залишаючи тим самим цю сферу без міжнародної регламентації.

Конвенція про психотропні речовини 1971 року поширює міжнародну систему контролю на нові типи психотропних речовин - такі, як стимулятори центральної нервової системи (амфетаміни та ін.), седативні й снотворні засоби (барбітурати та ін.) і галюциногени (ЛСД, мескалін та ін.) [39]. Стосовно заходів проти зловживання психотропними речовинами Конвенція 1971 р. повторила рекомендації Конвенції 1961 р. і надала країнам можливість самостійного

вибору напрямків профілактики і лікування залежності від психотропних речовин.

Значну роль у боротьбі з незаконним обігом наркотиків покликаний відіграти Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів і зловживанню ними» [29]. Цей Закон установлює систему заходів в Україні, спрямованих проти незаконного використання наркотичних засобів на території держави, і діє разом із Законом України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів», а також кримінальним законодавством України і низкою інших нормативних документів [30].

Відповідно до Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів і зловживанню ними» боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів здійснюють у межах наданих їм повноважень відповідні органи Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури України, Державного митного комітету України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, а заходи протидії зловживанню ними - Міністерство охорони здоров'я України та інші відповідні органи і установи.

Кримінально-правові заходи попередження злочинів, пов'язаних з порушенням обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, – це діяльність правоохоронних органів, яка базується на кримінальному законодавстві, стосовно здійснення системи кримінально-правових заходів з попередження, припинення незаконного обігу наркотиків і реалізації кримінальної відповідальності осіб, які беруть в ній участь [70].

Більшість державних органів і громадських організацій усе-таки згодні з тим, що профілактика повинна бути важливим компонентом у сучасному підході до розв'язання проблеми зловживання різними речовинами.

Профілактика зловживання наркотичними речовинами традиційно розподіляється на три етапи. Перший – первинна профілактика, якій властиво запобігання зловживанню наркотиками до того, як зловживання взагалі буде мати місце. Тому метою профілактики є перешкодження початковому вживанню речовин. Ніколи не починаючи вживання наркотику, ви не будете мати з ним жодних проблем. В основі цього підходу лежить принцип «просто скажи Ні», коли в будь-якій формі, особливо молодим, пропонують наркотик. Тому на першому етапі необхідно включати в профілактику весь інформаційний простір, який впливав би на свідомість осіб, яким пропонують для вживання наркотичні речовини. На наступному етапі, коли вже вживання наркотику розпочалося і проблема тільки сплила на поверхню, необхідна наполеглива і безпосередня профілактика з кожною конкретною особою. Ця профілактика повинна провадитись усіма зацікавленими органами, організаціями, її метою має бути припинення вживання наркотиків і запобігання подальших погіршень в організмі: тобто діагностика, постановка на облік і лікування в закладах охорони здоров'я. Профілактика і лікування наркоманії збігаються, але про профілактику звичайно говорять коли інцидент трапляється вперше, а про лікування, коли трапляються рецидиви.

ВИСНОВКИ

Сьогодні незаконний обіг наркотиків загрожує розвитку і добробуту нації, а суспільство до кінця не усвідомило, якої непоправної шкоди завдає наркоманія та яку загрозу вона створює для фізичного, морального здоров'я нації, її генофонду, а також те, що боротьба з цим видом злочинності має провадитися всіма доступними правовими засобами. До подолання наркоманії необхідно залучити якомога найбільшу частину населення, підприємства, установи тощо, при цьому правоохоронні органи мають відіграти провідну роль.

Для юридичної науки важливе значення має кримінально-правова характеристика злочину, що являє собою аналіз складу злочину, тому що саме встановлення усіх його ознак у діянні особи дає підстави характеризувати вчинений нею злочин і таким чином визначати характер та обсяг кримінальної відповідальності. У нормах КК за допомогою закріплення відповідних об'єктивних і суб'єктивних ознак визначається, які із вчинених діянь є злочинами. У своїй сукупності ознаки характеризують об'єкт, об'єктивну сторону злочину, суб'єктивну і суб'єкт сторону злочину, які є елементами складу злочину. Злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів передбачені Розділом XIII КК України.

Проаналізувавши стан та тенденції злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків, слід зазначити, що такі злочини є одними з найбільш чисельних, їхня кількість останніми роками коливається в межах 22 – 27 тисяч за рік. З усіх злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків найбільш розповсюдженими є злочини, пов'язані з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України), частка злочинів

цієї категорії в їх загальній кількості становить приблизно 60%. Основні тенденції наркозлочинності на території Миколаївської в цілому збігаються із загальнодержавними. Однак варто зазначити, що такі висновки зроблені на підставі приватних досліджень та аналізу публіцистичних відомостей, адже офіційні статистичні відомості про кількість облікованих кримінальних правопорушень, представлені на сайті ГП України, не мають даних стосовно адміністративно-територіального розповсюдження злочинності взагалі та наркозлочинності, зокрема. Крім того, варто звернути увагу на високий рівень латентності цієї злочинності, який пояснюється тим, що переважна більшість таких незаконних дій безпосередньо не посягає на законні права та інтереси громадян, а розкрадання наркотичних засобів із державних підприємств значного матеріального збитку не завдають.

Вивчення та аналіз основних характеристик осіб, які вчиняють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, дозволяють зробити висновки про те, що у переважній більшості – це особи віком від 18 до 25 років, які мають середню освіту, неодружені, не працюють і не навчаються, не мають постійного джерела доходу, мають постійне місце проживання. Вони споживають наркотики, у зв'язку з чим у них виникає наркотична залежність. Можуть мати судимість, як правило, за аналогічні злочини. Певна частина з них – вихідці із неблагополучних сімей, але в побуті характеризуються частіше позитивно, ніж негативно. Особливої уваги заслуговують випадки залучення підлітків та молоді до вживання наркотиків (в силу їх психологічних особливостей), тому що кількість таких випадків зростає і на території Миколаївщини, і в Україні в цілому. Взагалі, сучасні злочинці у сфері незаконного обігу наркотиків характеризується стійкою антисупільною спрямованістю. Викликає серйозне занепокоєння зростання кількості вчинення наркозлочинів працівниками правоохоронних органів, зокрема, на території Миколаївської області протягом останнього року було зареєстровано такі резонансні випадки.

З'ясування під час розслідування всіх об'єктивних і суб'єктивних обставин, або факторів детермінації, є основою для винесення справедливого вироку, а також для забезпечення індивідуалізації і диференціації покарання в процесі його виконання. Тож, установлення усіх цих факторів сприятиме правильному застосуванню норм кримінального закону, подальшому вдосконаленню юридичної практики в галузі дізнання, слідства, судового розгляду, виконання покарання і попереджувальної діяльності взагалі. Основними факторами наркозлочинності, які б відрізняли Миколаївську область від інших регіонів України, можна назвати: географічне розташування та, зокрема, можливості транзиту наркотичних речовин морським транспортом, кліматичні умови, що сприяють вирощуванню нарковмісних рослин; а також так званий соціально-економічний фактор – економічний спад, внаслідок якого закриваються підприємства, зростає безробіття тощо.

Реалізація загальносоціальних заходів попередження злочинності взагалі створює необхідні підстави для застосування спеціально-кримінологічних заходів попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків. Саме реалізація різноманітних програм (планів) економічного і соціального розвитку, що приймаються як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях, сприятиме позитивним змінам у ситуації, що склалася. В Миколаївській області виконуються такі програми, але загальним недоліком є недофінансування запланованих заходів.

Профілактика повинна бути важливим компонентом у сучасному підході до розв'язання проблеми зловживання різними речовинами. Профілактика зловживання наркотичними речовинами традиційно розподіляється на три етапи. Перший – первинна профілактика, якій властиво запобігання зловживанню наркотиками до того, як зловживання взагалі буде мати місце. Тому метою профілактики є перешкодження початковому вживанню речовин. Ніколи не починаючи вживання наркотику, ви не будете мати з ним жодних

проблем. В основі цього підходу лежить принцип «просто скажи Ні», коли в будь-якій формі, особливо молодим, пропонують наркотик. Тому на першому етапі необхідно включати в профілактику весь інформаційний простір, який впливав би на свідомість осіб, яким пропонують для вживання наркотичні речовини. На наступному етапі, коли вже вживання наркотику розпочалося і проблема тільки сплила на поверхню, необхідна наполеглива і безпосередня профілактика з кожною конкретною особою. Ця профілактика повинна провадитись усіма зацікавленими органами, організаціями, її метою має бути припинення вживання наркотиків і запобігання подальших погіршень в організмі: тобто діагностика, постановка на облік і лікування в закладах охорони здоров'я. Профілактика і лікування наркоманії збігаються, але про профілактику звичайно говорять коли інцидент трапляється вперше, а про лікування, коли трапляються рецидиви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев А.И. Криминология: курс лекций. Москва: Щит-М, 1998. 340 с.
2. Алферов Ю.А, В.Е. Середя, В.Г. Козюля. Наркоманы в ИТУ: личность и поведение. Личность преступников индивидуальное воздействие на них: Сб.науч. трудов. Москва, 1989. С. 46-54.
3. Аналіз стану боротьби з незаконним обігом наркотиків за даними МВС України за 2000-2002 рр. / МВС України. Департамент боротьби з незаконним обігом наркотиків. Київ, 2002.
4. Антонян Ю.М. Социальная среда и формирование личности преступника (неблагоприятные влияния на личность в микросреде): Учебное пособие. Москва: Акад. МВД СССР, 1975. 159 с.
5. Антонян Ю.М., Бородин С.В. Преступность и психические аномалии. Москва: Наука, 1987. 208 с.
6. Бажанов М.И. Уголовное право Украины: Общая часть. Днепропетровск: Пороги, 1992. 168 с.
7. Балабанова Л.М. Судебная психопатология (вопросы определения нормы и отклонений). Донецк: Сталкер, 1998. 432 с.
8. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Юридическая психология: Учебник. Харьков: Национальный Университет внутренних дел, 2001. 640 с.
9. Бандурка А.М., Давыденко Л.М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харьков: Основа, 2003. 368 с.
10. Батиргареева В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 20 с.
11. Беккария Ч. О преступлениях и наказаниях: Пер. с итал. Москва: Стелс, 1995. 304 с.

12. Беракашвили Л.Ш.. Общая криминологическая характеристика лиц, совершивших преступления. Москва: ВНИИ МВД СССР, 1976. 60 с.
13. Білий П.М. Профілактичні аспекти наркоманії. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “*Борьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення*”. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2002. С. 125-129.
14. Большой юридический словарь /Под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. Москва: ИНФРА М., 1997. 790 с.
15. Буржинський В.А., Кіріленко Ф.О. Аналіз сучасного стану та тенденції злочинності у сфері незаконного обігу наркотиків. *Актуальні проблеми права: теорія і практика* № 31, 2016. С. 44 – 59.
16. В Україні наркозлочинів стало більше, з використанням зброї – менше. [URL:http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/73134/V_Ukrajini_narkozlochyniv_stalo_bilshe_z_vykorystannam](http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/73134/V_Ukrajini_narkozlochyniv_stalo_bilshe_z_vykorystannam) (дата звернення 27.09.2021).
17. Герцензон А.А. Основные положения и задачи советской науки уголовной статистики. *Проблемы искоренения преступности*. Москва: Юрид.лит., 1965. С. 50-56.
18. Гофман А.Г. Клиническая наркология. Москва: Миклош, 2003. 214 с.
19. Грохольський В.Л. Деякі аспекти протидії наркобізнесу на сучасному етапі в Україні. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення”*. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2002. С. 6-9.
20. Дагель П.С. Учений о личности преступника в советском уголовном праве: учебное пособие. Владивосток: Дальневосточный гос. ун-т, 1970. 132 с.
21. Даньшин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия: учеб пособие. Киев: УМК ВО, 1988. 88 с.
22. Джужа О.М. Негативний вплив нових факторів навколишнього природного середовища на насильницькі правопорушення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 3–9.

23. Дільничного миколаївської поліції взяли на збуті наркотиків. URL : <http://www.nikpravda.com.ua/dilnichnogo-mikolayivskoyi-politsiyi-vzyali-na-zbuti-narkotikiv/> (дата звернення 27.09.2021).

24. До питання про легалізацію «легких» наркотиків. URL: http://www.legalize.spb.ru/mountainhigh_nl (дата звернення 18.10.2021).

25. Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р. з поправками, внесеними відповідним Протоколом 1972 р. про поправки до Єдиної конвенції про наркотичні засоби, Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. Збірка стандартів і норм ООН в області попередження злочинності і кримінального правосуддя. Нью-Йорк: ООН, 1992; Указ Президії Верховної Ради СРСР від 14 грудня 1966 р. «Про ратифікацію Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 р.» *Відомості Верховної Ради СРСР*. 1963. №52. Ст. 546.

26 Єдиний звіт про кримінальні правопорушення, за 2015-2017 роки. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=f_o# (дата звернення 20.08.2021).

27 Забрянский Г.И. Методика статистического изучения преступности: учебное пособие. Краснодар: Кубанский ун-т, 1976. 83 с.

28 Зависимость между уровнем безработицей и системой уголовного наказания в США. *Борьба с преступностью за рубежом (по материалам зарубежной печати): Ежемес.информ.бюлл.* 1993. №4. С. 60-61.

29 Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 62.

30 Закон України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» [В ред. від 8 липня 1999 р.]. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №36. Ст. 317.

31 Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1775-14> (дата звернення 18.10.2021).

32 Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/877-16> (дата звернення 18.10.2021).

33 Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України». *Відомості Верховної Ради України*. 2002. №25. Ст. 195.

34 Зелинский А.Ф. Криминология: учебное пособие. Харьков: Рубикон, 2000. 240 с.

35 Карпец И.И. Проблема преступности. Москва: Юрид. лит., 1969. 168с.

36 Кіцул А.П. Сучасні тенденції розвитку наркобізнесу в Україні та методи боротьби з ними. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Борьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення"*. Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2002. С. 39-45.

37 Козаченко А.В., Мирошниченко Н.А. Предмет наркотизма: учебное пособие. Николаев Одесса: Тетра, 1999. 58 с.

38 Колесников А. Наркомания в России: состояние, тенденции, пути преодоления. *Безопасность. Информационный сборник Фонда национальной и международной безопасности*. 1998. №11-12.

39 Конвенция о психотропных веществах 1971 г. Нью-Йорк, 1977.

40 Концепція реалізації державної політики у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на 2002-2010 роки. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 24 січня 2002 р., № 26.

41 Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина загальна: курс лекцій. Київ: Укр. вид. група, 1996. 336 с.

- 42 Криминология: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. Москва: Юрист, 1995. 511с.
- 43 Криминология: Учебник /Под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. Г.М. Миньковского. Москва: Издательство БЕК, 1998. 566с.
- 44 Кримінологія : підручник. За заг. ред. О. М. Джужи / відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв. Київ: Юрінком Інтер, 2002 414 с.
- 45 Криминология: Учебник /Под. общ. ред А.И. Долговой. Москва: ИНФРА-М - НОРМА, 1997. 779 с.
- 46 Кримінальне право України. Загальна частина / За ред. М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, С. Б. Гавриша. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 416 с.
- 47 Кримінальне право України. Особлива частина / За ред. М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, С. Б. Гавриша. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 494 с.
- 48 Кримінальний кодекс України. Харків: ТОВ "Одіссей", 2001. 154 с.
- 49 Круглий стіл на тему «Всебічне протистояння наркотизації суспільства». URL: <http://www.mk.gov.ua/ua/news/?id=28784> (дата звернення 27.09.2021).
- 50 Кузнецова Н.Ф. Преступление и преступность. Москва: Моск. Унт-т, 1969. 232 с.
- 51 Кузьминов В.Н., Сердюк А.А. Профилактика наркотизма в глобальной сети Internet. Профилактика наркомании: организационные и методические аспекты. Коллективная монография: итоговые материалы международного проекта / Составитель – д.с.н. И.П. Рущенко. Харьков: Финарт, 2002. С. 142-150.
- 52 Курганов С.И., Кравченко А.И. Социология для юристов: Учеб. пособие. Москва: Закон и право, ЮНИТИ, 2000. 255 с.
- 53 Курс кримінології: Загальна частина: Підручник: У 2 кн. / За заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
- 54 Курс кримінології: Особлива частина: Підручник у 2 кн. / За заг. ред. О.М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 480 с.
- 55 Латов Ю.В. В Україні мільйон наркоманів. Київ: Юрінком, 2001. 120с.

- 56 Литвак О.М. Злочинність, її причини та профілактика. Київ: Україна, 1997. 167 с.
- 57 Личко А.Е., Битенский В.С. Подростковая наркология. Руководство для врачей. Ленинград: Медицина: Ленингр. отд-ние, 1991. 301с.
- 58 Личность преступника / Под ред. Кудрявцева В.Н., Лейкина Н.С., Миньковского Г.М. и др. Москва: Юрид. лит., 1975. 272 с.
- 59 Лопушанський Ф. А. Правопорушення та відповідальність / Ф. А. Лопушанський, І. К. Туркевич. Київ : Наук. думка, 1982. 112 с.
- 60 Міграційний рух населення у січні-липні 2018 року. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/news/op_migr.asp (дата звернення 27.09.2021).
- 61 Мирошниченко Н.А., Музыка А.А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией. Киев – Одесса: Вища школа, 1988. 208 с.
- 62 Молоді люди, які вживають наркотики: поінформованість, усвідомлення ризику ВІЛ-інфікування, поведінка / Аналітичний звіт за результатами опитування споживачів ін'єкційних наркотиків у рамках проекту "Профілактика ВІЛ-СНІДу серед молодих людей, які вживають наркотики ін'єкційним шляхом". Київ, 2001. 157с.
- 63 Музыка А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Київ: Логос, 1998. 324 с.
- 64 Михайленко П. П. Рецидивна злочинність в Україні : моногр. / за заг. ред. доктора юрид. наук, проф. П. П. Михайленка / Михайленко П. П., Кузнецов В.В., Михайленко В.П. Київ : ВБ «Аванпост-прим», 2009. 168 с.
- 65 Наказ МВС України №226 від 25.07.96 «Про затвердження порядку обігу наркотичних лікарських засобів, психотропних речовин і прекурсорів у закладах Міністерства охорони здоров'я України».
- 66 Наказ Міністерства охорони здоров'я від 1 серпня 2000 р. №188 «Про затвердження Таблиць невеликих, великих і особливо великих розмірів

наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться в незаконному обігу». *Офіційний вісник України*. 2000 №34. Ст. 1468.

67 Наркотики и преступность. / Под ред. Лановенко И.П. Київ: Наукова думка, 1994. 343 с.

68 Наркотики: социальные, медицинские, правовые аспекты: Справочник. Минск.: ООО “Новое знание”, 2001г. 399 с.

69 Наслідки прийняття «закону Савченко». URL: www.segodnya.ua/tags/закон%20савченко.html (дата звернення 20.08.2018).

70 Осмоналиев К.М. Уголовно-правовые меры предупреждения и пресечения незаконного оборота наркотических средств: Автореф. дис... канд. юридич. наук. М., 1997. С.18.

71 Пономаренко Ю.Г. Особистість злочинця у сфері незаконного наркообігу. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2003. Вип. 24. С. 39-43.

72 Пономаренко Ю.Г. Типологія злочинців у сфері незаконного наркообігу. *Право і безпека*. 2003. В.4 .С. 153-156.

73 Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 1999 р. №786 «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, з обігом яких пов'язана діяльність, що підлягає ліцензуванню». *Офіц. вісн. України*. 1999. №19. Ст. 831.

74 Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 4 «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів». *Вісник Верховного суду України*. 2002. №25. Ст. 195.

75 Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/482-2017-%D1%80?lang=uk> (дата звернення 27.09.2021).

76 Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ. Учебное пособие. / Под ред. А.Н. Сергеева. М.:ГУБНОН СКМ МВД России, Московский университет МВД России, Изд-во «Щит-М», 2001. С.291.

77 Попович В. М. Актуальні проблеми кримінального права: навчальний посібник / В. М. Попович, П. А. Трачук, А. В. Андрушко, С. В. Логін. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 256 с.

78 Романов В.В. Юридическая психология. Москва: Юристъ, 1998. 488 с.

79 Рощина І. О. Наркоманія: стан і проблеми боротьби з нею (сучасна парадигма). *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 175 – 180.

80 Сердюк А.А. Наркотизм и глобальная сеть Internet. *Право і безпека*. 2002. №3. С. 195-198.

81 Спасибо Богу, что живой! Исповедь отца бывшего наркомана. URL: <http://www.nikpravda.com.ua/spasibo-bogu-что-zhivoj-ispoved-ottsa-byvshego-narkomana/> (дата звернення 27.09.2021).

82 Стан боротьби з незаконним обігом наркотиків за даними МВС України за 1999-2002 р. / МВС України. Департамент боротьби з незаконним обігом наркотиків. Київ, 2003.

83 Трубников В.М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания. Харьков: Основа, 1990. 171 с.

84 Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності» . *Праця і зарплата*. 2000. №6.

85 Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян» від 27.04.1999 р. № 456/99.

86 У Миколаєві ліквідовують написи сайтів, які пропонують наркотики. URL: <http://www.nikpravda.com.ua/u-mikolayevi-likvidovuyut-napisi-sajtiv-yaki-poshiruyut-narkotiki/> (дата звернення 27.09.2021).

87 У Миколаєві на іноземному судні прикордонники виявили наркотики. URL: <http://www.nikpravda.com.ua/u-mikolayevi-na-inozemnomu-sudni-prikordonniki-viyavili-narkotiki-2/> (дата звернення 27.09.2021).

88 У Миколаєві поліцейський організував нарколабораторію та продав амфетамін. URL: <https://www.unian.ua/incidents/10186587-u-mikolayevi-policeyskiy-organizuvav-narkolaboratoriyu-ta-prodavav-amfetamin-foto.html> (дата звернення 27.09.2021).

89 У Миколаївській області СБУ блокували контрабанду. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/nikolaevskoy-oblasti-sbu-blokirovali-kontrabandu-1536359688.html> (дата звернення 27.09.2021).

90 Филонов В. П. Состояние, причины преступности в Украине и ее предупреждение: Монография. Донецк: Издательство «Донеччина», 1999. 640с.

91 Философский словарь /под ред. И.Т. Фролова. 5-е изд. Москва: Политиздат, 1987. 590 с.

92 Яковлев А.М. Индивидуальная профилактика преступного поведения (социально - психологический аспект). Горький: Горьк. Вища школа МВД СССР, 1977 127 с.